

การศึกษาเทียบเคียงแนวคิดเรื่อง“กรรม” ในพุทธศาสนาสำนักสุขาวดี กับ “กรรม 12” ในพุทธศาสนาเถรวาท

สุมาลี มหณรงค์ชัย^{1,*}

ณัฐธัญ มณีรัตน์²

(วันที่รับ: 9 ม.ค. 2568; วันที่แก้ไขเสร็จ: 13 พ.ค. 2568; วันที่ตอบรับ: 14 พ.ค. 2568)

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้สำรวจคำสอนเรื่องกรรมและการรับผลของกรรมในพุทธศาสนาสำนักสุขาวดีว่าสามารถอธิบายให้เป็นเรื่องของ “กรรม 12” ในคำสอนเถรวาทได้หรือไม่และอย่างไร เนื่องจากการปฏิบัติในสุขาวดีถูกแบ่งออกเป็น 3 ระดับและ 9 ชั้น การได้เกิดอยู่ใน 6 ชั้นแรกที่สุขาวดีสามารถอธิบายด้วยภาษาของกรรม 12 ในฝ่ายเถรวาทได้เป็นอย่างดี แต่การได้เกิดอยู่ใน 3 ชั้นล่างสุดที่สุขาวดีจำเป็นต้องเน้นย้ำอาสันนกรรม การสร้างคตินิมิตอารมณ์ฝ่ายกุศล (ผ่านดอกบัวนิมิต) พระกรุณาคุณของพระอมิตาภพุทธเจ้า ตลอดจนจนอำนาจแห่งปณิธานที่แรงกล้าของพระโพธิสัตว์วัชรธรรมกร จึงจะสามารถเชื่อมโยงคำสอนกรรมของสุขาวดีเข้ากับคำอธิบายเรื่องกรรมในพุทธศาสนาเถรวาทได้ คำสอนกรรมของสุขาวดีไม่ขัดแย้งกับคำสอนกรรมของเถรวาท ถ้าเราเข้าใจเงื่อนไขของการหลุดพ้นแบบสุขาวดีที่ว่าวางอยู่บนความเชื่อเรื่อง “เอกยาน” ไม่ใช่ “พหุยาน” คนพาลสามารถปฏิบัติยังสุขาวดีได้โดยง่าย แต่หนทางสู่ความหลุดพ้นของพวกเขา นั้นยากที่สุดและยาวนานประมาณไม่ได้ คำสอนเรื่องกรรมของสุขาวดีแสดงให้เห็นปัญญาอันลึกซึ้งแบบมหายานที่ซ่อนอยู่ในความกรุณาอันไร้ขีดจำกัดของมหายานนั่นเอง

คำสำคัญ: สุขาวดี; กรรม 12; คตินิมิตอารมณ์; พระอมิตาภพุทธเจ้า; อาสันนกรรม

---

^{1,*} รองศาสตราจารย์ ดร., สาขาวิชาปรัชญา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ผู้ประพันธ์บรรณกิจ)

อีเมล: sumaleema2@gmail.com

² ดร., นักวิชาการอิสระ

อีเมล: Buddhaseed@hotmail.com

A Comparative Study of “Karma” in Sukhavati Buddhism and “Kamma 12” in Theravada Buddhism

Sumalee Mahanarongchai^{3,*}

*Natthan Maneeratana*⁴

(Received: January 9, 2025; Revised: May 13, 2025; Accepted: May 14, 2025)

Abstract

This research article examines whether Sukhavati’s doctrine of karma and its fruit can be explained in comparison to Theravada’s doctrine of “kamma 12.” Since birth in Sukhavati is classified into three levels and nine classes, the first six classes of existence in Sukhavati can be effectively explained through Theravada’s teaching on kamma 12. However, the three lowest classes need more emphasis on actions performed at the moment of death, the sudden emergence of ecstatic vision (through the virtual lotus) at death, Amitabha Buddha’s compassion, and the ardent power of Dhammakara Bodhisattva’s vow, in order to fully align Sukhavati’s teaching with Theravada teaching. Sukhavati’s teaching of karma does not contradict Theravada’s doctrine of kamma if we understand that the condition for enlightenment at Sukhavati is based on the belief in the “Only-Way,” rather than the belief in the “Diverse-Way,” of liberation. Wicked individuals may enter Sukhavati easily, but their path to liberation is most difficult and unimaginably prolonged. Ultimately, Sukhavati’s teaching of karma reflects the subtle Mahayana wisdom hidden in the infinite Mahayana compassion.

Keywords: Sukhavati; Kamma 12; Vision at death; Amitabha Buddha; Actions performed at the moment of death

---

³ Associate Professor Dr., Department of Philosophy, Faculty of Liberal Arts, Thammasat University
(Corresponding Author)

E-mail: sumaleema2@gmail.com

⁴ Dr., Independent Scholar

E-mail: Buddhaseed@hotmail.com

บทนำ

“สุขาวดี” (หรือสุขาวดี – Pure Land) เป็นได้ทั้งชื่อของนิภาย สำนักปฏิบัติ หรือคำสอนสำคัญชุดหนึ่งของพุทธศาสนาฝ่ายเหนือ (โดยเฉพาะของพุทธศาสนิกชนเชื้อสายจีน) ที่ได้รับความสนใจอย่างแพร่หลายตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่แปดถึงเก้า คติความเชื่อในดินแดนบริสุทธิ์ของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่า “พุทธเกษตร” (Buddha Land) ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พุทธศาสนาฝ่ายมหายานยุคแรกก่อนการเกิดขึ้นของสำนักสุขาวดีในประเทศจีน พระอาจารย์จีนวินยานุกร (เย็นอ๋อ) ชื่อว่า คณาจารย์คนสำคัญของพุทธศาสนานิกายโยคจาระ เช่น พระวสุพันธุ เคยกล่าวถึงดินแดนดังกล่าวในงานประพันธ์ของท่าน และตัวท่านก็ตั้งจิตปรารถนาไปอุบัติ (หรือเกิด) ในสุขาวดีพุทธเกษตรด้วย (พระวิศวกัทร เขียวเกี้ยว, 2551, น. 11-13) คณาจารย์มหายานทั้งพระนาคารชุนะ พระอัสวโฆษะ และพระวสุพันธุ ล้วนเคยประพันธ์งานเขียนถึงดินแดนบริสุทธิ์ (หรือวิสุทธิภูมิ) แห่งนี้พร้อมสนับสนุนการไปอุบัติยังพุทธเกษตรสุขาวดี โดยท่านวสุพันธุได้รจนาคัมภีร์ *อมิตายุสสุตรอุปกเท* อรรถาธิบายถึงการไปเกิดในพุทธเกษตรแห่งนี้ (เสถียร โพธิ์นันทะ, 2522, น. 209)

ในคัมภีร์ *ทศภูมิวิภาษา* พระนาคารชุนะแห่งสำนักมหายมิกะได้กล่าวถึงการปฏิบัติของเหล่าโพธิสัตว์ไว้ว่าเป็นไปได้ในสองเส้นทาง คือเส้นทางที่ปฏิบัติง่ายกับเส้นทางที่ปฏิบัติยาก เส้นทางที่ปฏิบัติยากได้แก่การมาเกิดในโลกธาตุนี้ ทางสายนี้เปรียบได้กับทางเดินในที่ทุรกันดาร เต็มไปด้วยความทุกข์ยากและอุปสรรคนานา ส่วนเส้นทางที่ปฏิบัติง่ายนั้นได้แก่การตั้งปณิธานไปอุบัติยังสุขาวดีพุทธเกษตร โดยอาศัยปณิธานและพลังทางจิตของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ากายทิพย์ (เรียกว่า สัมโภคกาย) พระองค์หนึ่งนามว่า พระอมิตาภพุทธเจ้า ปุถุชนก็อาจได้ไปปฏิสนธิยังวิสุทธิภูมิแห่งนั้นโดยง่ายดาย เส้นทางหลังนี้อุปมาดังการเดินทางโดยชลมารค ย่อมได้รับแต่ความสะดวกสบาย นอกจากพระนาคารชุนะแล้ว พระอัสวโฆษะ อาจารย์คนสำคัญอีกท่านหนึ่งในฝ่ายมหายานได้กล่าวไว้ในคัมภีร์ *มหายานศรัทธาปาตศาสตร์* ความว่า

...อนึ่ง พระโพธิสัตว์ผู้เริ่มศึกษา อาศัยอยู่ ณ สหโลกธาตุนี้บางขณะต้องประสบกับภัยธรรมชาติ มีหนาวร้อนลมฝน และวาทภัยความอดอยาก ความทุกข์ต่าง ๆ เหล่านี้ หรือได้ประสบอกุศลกรรมอันน่าหวาดหวั่น ถูกพิษทั้ง ๓ (โลภะ โทสะ โมหะ) ผูกพัน มีมีฉาภิภูมิตันหลังให้แก่กุศลมรรค ผู้ศึกษาปฏิบัติธรรมพระโพธิสัตว์ มีจิตพรั่นพรึงหวั่นว่า จะไม่ได้เฝ้าปวงพระพุทธเจ้าและปวงพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย กล่าวว่าจะไม่สามารถยังศรัทธาจิตอันบริสุทธิ์ให้สมบูรณ์สำเร็จ และท้อถอยขาดวิริยะเช่นนี้ ผู้ผู้นั้นควรมนสิการว่า ปวงพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ล้วนได้บรรลุอุภินิหารอันใหญ่ ไม่มีความขัดข้อง พระองค์สามารถบันดาลกุศลโลบายต่าง ๆ ถ่ายถอนทุกข์ภัยของสรรพสัตว์ ครั้นมนสิการเช่นนี้แล้วพึงตั้งปณิธานรำลึกภาวนาแต่พระพุทธและพระโพธิสัตว์ ครั้นเกิดความแน่นอนอนิจจังเช่นนี้เมื่อมรณะแล้ว ก็จักไปอุบัติในพุทธเกษตรแห่งอื่น ได้มีโอกาสเฝ้าพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ (ที่ในพุทธเกษตรนั้น ๆ) เป็นผู้มีจิตศรัทธาอันสำเร็จหลุดพ้นจากทุกคติ (เสถียร โพธิ์นันทะ, 2541, น. 154-155)

คติความเชื่อเรื่องพุทธเกษตรสุชาวดีในประเทศจีนมีความรุ่งเรืองและแพร่หลายมาก จนสามารถก่อตั้งเป็นสำนักสุชาวดีโดยคณะภิกษุที่นำโดยพระฮุยหยวน (Hui-Yuan พ.ศ. 860-963) พวกเขาได้ก่อตั้งสมาคมสุชาวดี (สมาคมดอกบัวขาวหรือปณทริกสมาคม) ขึ้นที่วัดตังนัมยี เขาหลู่ชาน มณฑลกังไส ในปี พ.ศ. 945 (ซึ่งตรงกับคริสต์ศักราชที่ 402) เพื่อเผยแผ่หลักคำสอนและข้อปฏิบัติในการเข้าถึงพุทธเกษตรสุชาวดี ทำให้มีผู้สนใจและเป็นที่ยอมรับในหมู่ศาสนิกชนมากขึ้นเรื่อย ๆ คำสอนนี้ดูเหมือนปฏิบัติง่ายและไม่ต้องอาศัยหลักปรัชญาที่ลึกซึ้งหรือการบำเพ็ญเพียรที่เข้มงวด ขอเพียงบุคคลใดบุคคลหนึ่งกำหนดจิตระลึกถึงพระนามของพระอมิตาภพุทธเจ้า หรือภวานาพระนาม (ผ่านภาพนิรมิต) ของพระพุทธเจ้าพระองค์นี้เป็นอารมณ์ รวมทั้งอุทิศผลบุญกุศลที่กระทำไว้ในภพชาตินี้เป็นปัจจัยเพื่อมุ่งสู่สุชาวดี บุคคลนั้นก็สามารไปเกิดยังพุทธเกษตรแห่งนี้ได้ โลกธาตุในยุคนี้เป็นยุคที่ชาวพุทธเชื่อว่าเป็นยุคเสื่อม เต็มไปด้วยพาลชนที่เป็นมิฉฉาธิฐิ เห็นแก่ตัว ไร้ความละอายและเกรงกลัวต่อบาป แลคนดีชาติที่พึ่งอุปถัมภ์ การเพ่งจิตเพื่อขอปฏิบัติในพุทธเกษตรสุชาวดีจึงเป็นทางที่ถือว่าปฏิบัติง่ายสำหรับผู้ที่ยึดเหนี่ยวยุคสมัยแห่งความเสื่อมโทรมในทุกด้านโดยเฉพาะด้านศีลธรรม (อ้าง *ทศภูมิวิภาษ* ในงานของ ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, 2526, น. 271)

เมื่อมองโดยภาพกว้าง คำสอนแบบนี้เน้นศรัทธาและพึ่งพาพุทธานุภาพของพระอมิตาภพุทธเจ้า ขอเพียงเอยพระนามของพระพุทธองค์ไม่กี่ครั้ง ก็สามารถทำให้ปุถุชนที่ประกอบทั้งกรรมดีและกรรมชั่วมาแล้วมากมายไปปฏิบัติยังพุทธเกษตรและพ้นจากสังสารวัฏได้อย่างถาวร แต่ก็มีข้อที่น่าสงสัยยิ่งกว่าคือ เพียงการสวดพระนามของพระอมิตาภะในยามใกล้สิ้นใจไม่กี่ครั้ง จะสามารถช่วยให้คนพาลที่ประกอบบาปกรรมหนักหลุดจากการตกนรกและได้ไปเสวยสุขในพุทธเกษตรได้กระนั้นหรือ คำสอนเรื่องกรรมและการรับผลของกรรมแบบที่ให้บุคคลระลึกถึงพุทธานุสดีเช่นนี้พอเพียงที่จะสนับสนุนทฤษฎีกรรมของพุทธศาสนาเถรวาทที่เน้นย้ำว่า “บุคคลหว่านพืชเช่นไร ย่อมได้รับเช่นนั้น” (*สมุททกสูตร*, ส.ส. 15/256/373-374) ได้หรือไม่ การอาศัยอำนาจภายนอกอันได้แก่พุทธานุภาพของพระอมิตาภะเพื่อส่งจิตของบุคคลหนึ่งไปเกิดในสุชาวดีพุทธเกษตร ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏอีกต่อไปนั้น ทำให้กรรมและการรับผลของกรรมในบุคคลนั้นเป็นโมฆะหรือไม่ คำอธิบายการรับผลของกรรมแบบสุชาวดีเข้าได้กับคำอธิบายกรรมที่ยอมรับในพุทธศาสนาเถรวาทหรือไม่ เหล่านี้เป็นประเด็นคำถามที่บทความวิจัยนี้ต้องการศึกษาและแสวงหาคำตอบ

ในพุทธศาสนาเถรวาท คำอธิบายกรรมและการรับผลของกรรม (หรือวิบากกรรม) ที่ละเอียดและซับซ้อนคือกรรม 12 ประเภทที่ระบุอยู่ในคัมภีร์วิสุทฺธิมรรค ซึ่งเป็นทั้งอรรถกถาและตำราเรียนของภิกษุพุทธศาสนาเถรวาทไทยมายาวนาน กรรม 12 ประเภทนี้คือชุดคำอธิบายกรรมโดยพิสดาร เพราะจำแนกกรรมไว้ 3 หมวดตามเวลาที่ส่งผล 4 อย่าง ตามผลลัพท์หรือหน้าที่ 4 อย่าง และตามลำดับความแรงในการส่งผลอีก 4 อย่าง คำถามที่น่าสนใจมากก็คือ คำอธิบายกรรมและการรับผลแบบสุชาวดีสามารถอธิบายให้เข้ากับคำสอนเรื่องกรรมในวิสุทฺธิมรรคได้หรือไม่และอย่างไร ถ้าเราสามารถตีความกระบวนการของกรรมในคำสอนของสำนักสุชาวดีให้เข้าได้กับกรรม 12 ประเภทในคัมภีร์วิสุทฺธิมรรค เราอาจค้นพบว่าคำสอนมหายานมิได้มีความแตกต่างโดยสาระจากคำสอนเถรวาท หรือแนวคิดแบบมหายานอาจมิได้ขัดแย้งกับทฤษฎีแบบเถรวาทอย่างที่ว่าวิชาการบางส่วนเชื่อมต่อกันมา วัตถุประสงค์ของบทความวิจัยนี้มีดังนี้

1. ศึกษาคำอธิบายกรรม 12 ประเภทในคัมภีร์วิสุทธิมรรคและในพุทธศาสนาเถรวาทไทย
2. ศึกษาเรื่องกรรมและการรับผลของกรรม 3 ระดับในคำสอนพุทธศาสนาเถรวาทสำนักสุขาวัตติ
3. วิเคราะห์และเทียบเคียงคำอธิบายกรรมและการรับผลของกรรมในคำสอนสุขาวัตติกับกรรมและการรับผลของกรรม 12 ประเภทในพุทธศาสนาเถรวาท

บทความนี้เป็นบทความวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research) ใช้วิธีการศึกษาคือวิเคราะห์เนื้อหาและบริบทที่เกี่ยวข้อง (textual and contextual analysis) ตามแนวทางของวิชาปรัชญาสายมนุษยศาสตร์ โดยศึกษากรรมและการรับผลของกรรมในสองฝ่าย คือฝ่ายพุทธศาสนาเถรวาทกับฝ่ายพุทธศาสนาเถรวาทสำนักสุขาวัตติในประเทศจีน ขอบเขตการวิจัยในทั้งสองฝ่ายจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับกรรมและวิบากกรรมเท่านั้น ในส่วนของพุทธศาสนาเถรวาทจะใช้ข้อมูลจากคัมภีร์ปฐมภูมิคือพระไตรปิฎกแปลภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อรรถกถาที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะคัมภีร์วิสุทธิมรรค และหนังสือของครูบาอาจารย์เถรวาทไทยที่ได้รับการยอมรับนับถือ ในส่วนของสุขาวัตติจะใช้พระสูตรสำคัญของสำนักนี้เป็นแม่บทสำหรับการวิเคราะห์ ได้แก่ มหาสุขาวัตติวุทสุตต จุลสุขาวัตติวุทสุตต และอมิตายุทธยานสูตร ฉบับภาษาอังกฤษและฉบับแปลภาษาไทย รวมทั้งอรรถกถาของคณาจารย์ที่มีชื่อเสียงในทางมหายาน

ผลการวิจัยและการอภิปรายผลการวิจัย

บทความวิจัยนี้แบ่งหัวข้อศึกษาพร้อมอภิปรายผลดังนี้ (1) อธิบายกรรม 12 ประเภทในพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทโดยสังเขป เพื่อใช้เป็นเนื้อหาตั้งต้นรองรับการเทียบเคียงและการวิเคราะห์กรรมและวิบากกรรมและการรับผลของกรรมในคำสอนของพุทธศาสนาสำนักสุขาวัตติ (2) เทียบเคียงกรรมและการรับผลของกรรม 3 ระดับในคำสอนสุขาวัตติกับกรรม 12 ประเภทในคำสอนเถรวาท และ (3) วิเคราะห์กรรม 12 ประเภทในฝ่ายเถรวาทกับคำสอนเรื่องกรรมของสุขาวัตติ

(1) กรรม 12 ประเภทในคำสอนของพุทธศาสนาเถรวาท

กรรมแปลว่าการกระทำ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่ากระทำทุกอย่างจัดเป็นกรรมไปเสียทั้งหมด ในทางพุทธศาสนาถือว่าการกระทำบางอย่างเป็นเพียงกิริยาอาการ ไม่ใช่กรรม เช่น ยืน เดิน นั่ง หรือนอนด้วยสติ การกระทำที่ถือว่าเป็นกรรมได้นั้นจะต้องมีเจตนาหรือความตั้งใจที่จะทำ ดังที่มีพระสูตรชื่อว่า “เจตนาเป็นตัวกรรม” (นิพเพธิกสูตร, อง.ฉก. 22/63/577) ซึ่งเมื่อวิเคราะห์ในทางอภิธรรมพบว่า กรรมที่แปลว่าการกระทำโดยมีเจตนาเป็นตัวกรรมนั้น จะประกอบด้วยเงื่อนไขคือ จิตทำงานร่วมกับรูปปรมาณูและเจตสิกชุดพื้นฐาน (สัพพจิตตสาธารณเจตสิก 7) พร้อมกับเจตสิกฝ่ายอกุศลหรือฝ่ายกุศล จนเกิดเป็นชวนจิต 29 แบบ จิตเหล่านี้จะทำหน้าที่เสพอารมณ์ในวิถีจิตที่ 9-15 ของแต่ละสายการรับรู้ (สุมาลี มหณรงค์ชัย, 2565, น. 23) กล่าวโดยย่อก็คือ การกระทำที่เป็นกรรมในพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง กระแสจิตตั้งเจตนาไปในทางกุศลหรืออกุศลในขณะที่ขึ้นสู่วิถีรับรู้และเสพคั่นอารมณ์ ซึ่งทำให้เกิดการตัดสินคุณค่าในทางศีลธรรมได้ (จ๊กเรศ อธิฐรัตน์, 2550, น. 24-25)

กรรมได้รับการจำแนกประเภทไว้หลายประการ มีการแบ่งประเภทกรรมตามคุณภาพ (กุศล อกุศล) ตามสาเหตุที่มา (กุศลมูล อกุศลมูล) ตามช่องทางกระทำ (มโนกรรม วจีกรรม กายกรรม) ตามความสัมพันธ์กับวิบาก (กรรมดำมีวิบากดำ กรรมขาวมีวิบากขาว กรรมทั้งดำและขาว มีวิบากทั้งดำและขาว กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากเพื่อความสิ้นกรรม) และจำแนกโดยพิสดาร ซึ่งก็คือกรรม 12 ประเภทใน *มโนรทูปุณฺณ* หรืออรรถกถาอังคุตตรนิกาย ติกนิบาต ปฐมปัณณาสก์ วรรคที่ ๔ นิทานสูตร (84000 พระธรรมชั้นตรี, 2549) และคัมภีร์วิสุทธิมรรค นั่นเอง

การกระทำที่มีเจตนาเป็นตัวกรรม 12 ประเภทนั้น ปรากฏท่านจัดเป็นหมวดไว้ 3 หมวด แต่ละหมวดแบ่งกรรมออกเป็น 4 ประเภท (*วิสุทธิมรรค ภาค 3, 2543, น. 30-36 ; พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2551, น. 249-250*) กล่าวคือ

หมวดที่ 1: กรรมจำแนกตามเวลาที่ส่งผล ประกอบด้วย

1. กรรมที่ทำแล้วให้ผลทันทีในภพชาติปัจจุบัน (ทิฏฐธรรมเวทนียกรรม) ในทางอภิธรรม คำอธิบายกรรมประเภทนี้จะเชื่อมโยงกับวิถิจิตและชวนจิต 7 ขณะ (วิถิจิตดวงที่ 9-15) โดยเป็นอดีตกรรมที่ส่งผลต่อชวนจิตดวงที่ 1 ในกระแสวิถิจิตปัจจุบัน ถ้าให้ผลไม่ได้จะกลายเป็นอโหสิ แต่ในทางพระสูตร ความหมายของทิฏฐธรรมเวทนียกรรมจะกว้างกว่า โดยมักหมายถึงอดีตกรรมที่ส่งผลต่อชีวิตในภพชาติกำเนิดนี้
2. กรรมที่ทำแล้วให้ผลในชาติหน้าถัดจากชาติปัจจุบัน (อุปปัชชเวทนียกรรม) คืออดีตกรรมที่ให้ผลในชวนจิตดวงที่ 7 ในวิถิจิตปัจจุบัน ถ้าให้ผลไม่ได้กรรมนั้นจะกลายเป็นอโหสิ แต่ในพระสูตรมักหมายถึงอดีตกรรมที่ส่งผลต่อชีวิตในชาติกำเนิดหน้า มีข้อน่าสนใจก็คือ กรรมที่ส่งผลต่อชีวิตในภพชาติหน้า ทางกุศลคือการสำเร็จสมาบัติ 8⁵ ทางอกุศลคือการประกอบอนันตริยกรรม 5⁶ ซึ่งเหล่านี้เป็นคำอธิบายกรรมที่มีน้ำหนักรุนแรง (ครุกรรม) และกรรมนำไปเกิด (ชนกกรรม) ได้ด้วย
3. กรรมที่ทำแล้วให้ผลได้เรื่อยไปเมื่อสบโอกาสที่เหมาะสม (อปฺราปรียเวทนียกรรม) ในทางอภิธรรม หมายถึง อดีตกรรมที่ส่งผลต่อชวนจิต 5 ดวงที่อยู่ระหว่างชวนจิตดวงที่ 1 กับดวงที่ 7 ในวิถิจิตที่เกิดสืบต่อไปเรื่อย ๆ สบโอกาสเมื่อใดก็ให้ผลเมื่อนั้น ไม่เป็นอโหสิ

⁵ สมาบัติ 8 คือ คุณวิเศษที่เกิดจากจิตเพ่งอารมณ์จนแน่วแน่ เป็นการเข้าถึงคุณวิเศษขั้นสูงด้วยสมาธิ ได้แก่ รูปฌาน 4 และอรูปฌาน 4

⁶ อนันตริยกรรม 5 หรือกรรมฝ่ายอกุศลกำลังรุนแรง 5 ประการ ได้แก่ ฆ่าบิดา ฆ่ามารดา ฆ่าพระอรหันต์ ทำให้สงฆ์แตกแยก และเจตนาฆ่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ทำสำเร็จเพียงทำให้บาดเจ็บ เช่น กรณีของพระเทวทัตที่ทำให้พระพุทธเจ้าห่อพระโลหิต

4. กรรมที่เลิกให้ผล คือให้ผลต่อไปไม่ได้อีก (อโหสิกรรม) แปลได้ 2 นัย นัยที่ 1 หมายถึงอดีตกรรมที่ส่งผลไปแล้วในอดีตหรือกำลังส่งผลในปัจจุบัน นัยที่ 2 หมายถึงอดีตกรรมที่ไม่สามารถส่งผลในอดีต ไม่สามารถส่งผลในปัจจุบัน หรือไม่สามารถที่จะส่งผลในอนาคต จึงหยุดให้ผลอย่างถาวร

หมวดที่ 2: กรรมจำแนกตามการให้ผลตามหน้าที่ ประกอบด้วย

5. กรรมนำไปเกิด (ชนกกรรม) คือกรรมกำลังรุนแรงที่นำจิตไปเกิดในภพภูมิต่าง ๆ
6. กรรมสนับสนุนหรือซ้ำเติมชนกกรรม (อุปถัมภ์กรรม) ถ้าชนกกรรมเป็นไปในทางกุศล กรรมนี้จะส่งวิบากส่งเสริมไปในทางกุศลยิ่งขึ้น แต่ถ้าชนกกรรมนำไปในทางอกุศล กรรมนี้จะส่งวิบากซ้ำเติมไปในทางอกุศลยิ่งขึ้น เช่น เด็กคนหนึ่งเกิดมาในครอบครัวที่มีฐานะร่ำรวย ในเวลาที่เขาเกิดบิดามารดาประสบโชคราะห์ ทำให้เด็กคนนี้ได้รับความเอ็นดูและมีชีวิตสะดวกสบายมากขึ้น หรือเด็กคนหนึ่งเกิดมาในครอบครัวที่มีฐานะยากจน ซ้ำในเวลาที่เขาเกิดมาเป็นช่วงโรคระบาด ทำให้บิดามารดาตักงานไม่สามารถดูแลบุตรได้อย่างเต็มที่
7. กรรมบั่นทอนหรือบีบคั้นชนกกรรม (อุปปีฬกรรม) ถ้าชนกกรรมเป็นไปในทางกุศล กรรมนี้จะส่งวิบากบั่นทอนทำให้กุศลกรรมนั้นอ่อนกำลังลง แต่ถ้าชนกกรรมนำไปในทางอกุศล กรรมนี้จะส่งวิบากบีบคั้นให้อกุศลกรรมนั้นบรรเทาเบาบางลง เช่น เด็กคนหนึ่งเกิดมาในครอบครัวที่มีฐานะร่ำรวย แต่ในเวลาที่เขาเกิด มารดาบิดาประสบปัญหาเศรษฐกิจไม่สามารถเลี้ยงดูเขาได้ หรือเด็กคนหนึ่งเกิดมาในครอบครัวที่มีฐานะยากจน แต่ในเวลาที่เขาเกิด มารดาบิดาได้ประกอบอาชีพที่ทำได้สูงและมีผู้อุปถัมภ์ ทำให้เด็กยากจนคนนี้ได้รับการอุปถัมภ์เลี้ยงดูอย่างเหมาะสม
8. กรรมนำหนักรุนแรงที่ตัดรอนชนกกรรมและอุปถัมภ์กรรมให้ขาดลง (อุปฆาตกรรม) เช่น เด็กคนหนึ่งเกิดมาในครอบครัวที่มีฐานะร่ำรวยและมารดาบิดาสามารถเลี้ยงดูพุ่มพัก แต่เด็กกลับเป็นโรคบางอย่างที่ทำให้ต้องเสียชีวิตในเวลาอันรวดเร็ว หรือสตรีนางหนึ่งถูกให้ออกจากงาน แต่กลับได้พบเนื้อคู่เป็นมหาเศรษฐีที่ทำให้ชีวิตเปลี่ยนอย่างพลิกผัน

หมวดที่ 3: กรรมจำแนกตามลำดับความแรงในการส่งผล ประกอบด้วย

9. กรรมนำหนักรุนแรงที่จะให้ผลก่อน (ครุกรรม) ในทางกุศลหมายถึงการทำสมาธิจนสำเร็จฌานขั้นต่าง ๆ (หรือสมาบัติ 8) ในทางอกุศลหมายถึงอนันตริยกรรม 5
  10. กรรมที่ทำบ่อยจนกลายเป็นความเคยชิน (พหุกรรมหรืออาจิณณกรรม)
  11. กรรมที่ทำช่วงใกล้ตายหรือก่อนสิ้นใจ (อาสนนกรรม)
  12. กรรมที่สักแต่ว่าทำ คือทำโดยประมาท รู้เท่าไม่ถึงการณ์ หรือไม่มีเจตนาโดยตรง (กตัตตากรรม)
- กรรม 12 ประเภทนี้ มีคำอธิบายที่ละเอียด ชับซ้อน และได้รับการอ้างอิงอย่างแพร่หลายในวงวิชาการพุทธศาสนาเถรวาท กรรมบางอย่างสามารถเป็นได้ทั้งกรรมกำลังรุนแรง (ครุกรรม) กรรมที่ส่งผลใน

ภพชาติหน้า (อุปป์ชเวทนียกรรม) และกรรมนำไปเกิด (ชนกกรรม) การซ้อนทับกันของกรรมทั้ง 12 ประเภทนี้สามารถนำมาอธิบายกรรมและการรับผลในคำสอนสุขาวดีได้หรือไม่ เป็นคำถามที่บทความนี้พยายามจะหาคำตอบเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ข้างต้น

(2) กรรมและการรับผลของกรรม 3 ระดับในคำสอนของพุทธศาสนาสำนักสุขาวดี

“สุขาวดี” ในฐานะเป็นชื่อเรียกพุทธเกษตรแห่งหนึ่ง เกิดขึ้นจากปณิธานของภิกษุนามว่า “ธรรมกร” ภิกษุท่านนี้เคยตั้งปณิธานต่อเบื้องพระพักตร์ของพระโลกศวรรราชพุทธเจ้าจำนวน 48 ข้อ อีกทั้งได้ปฏิบัติหน้าที่แห่งโพธิสัตว์ ดำเนินตามโพธิสัตว์มรรคาและปารมิตา 6⁷ ด้วยจิตตั้งมั่นเป็นเวลานานับแสนนิยุตโกฏิ⁸ และยังได้ฟังพระสัทธรรมจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจำนวนมากมาโดยตลอดจนดับ ด้วยเหตุนี้ ยามที่ท่านได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว พุทธเกษตรที่เกิดจากกำลังปณิธานของภิกษุธรรมกรจึงทรงไว้ซึ่งความบริสุทธิ์ บังเกิดเป็นทิพยภวณานาประการด้วยอานุภาพแห่งกุศลที่ท่านได้เคยสั่งสมบำเพ็ญไว้นั่นเอง

พุทธศาสนาฝ่ายมหายานมีความเชื่อเรื่องพระพุทธรูปและจักรวาลวิทยาแตกต่างจากพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท โดยมีคำสอนเรื่องพระพุทธรูปสัมโภคกาย (หรือพระพุทธรูปที่มีพระกายเป็นแสงสว่างหรือทิพยภวณะ) อันประทับในพุทธเกษตรต่าง ๆ ห่างไกลจากโลกธาตุนี้ ผู้ที่ศรัทธาในพระพุทธรูปรวมทั้งพระโพธิสัตว์กายทิพย์เหล่านี้สามารถตั้งจิตอธิษฐานและเอ่ยคำภาวนาเพื่อขอไปเกิดยังพุทธเกษตรของพวกท่านได้ ซึ่งพุทธเกษตรแต่ละแห่งจะมีลักษณะสวยงามตามปณิธานที่โพธิสัตว์แต่ละท่านนั้นได้ตั้งไว้ก่อนที่จะตรัสรู้

พุทธเกษตรแต่ละแห่งแสดงถึงอาณาเขตแห่งธรรมของพระพุทธรูปกายทิพย์แต่ละพระองค์ บางท่านอธิบายว่า เมื่อแบ่งเนื้อที่ของจักรวาลออกเป็นส่วนย่อยลงไปจำนวนประมาณไม่ได้ อาณาเขตย่อยแต่ละแห่งของจักรวาลเรียกว่าพุทธเกษตร ใน 1 พุทธเกษตรมีพระพุทธรูปกายทิพย์ประทับอยู่ 1 พระองค์ เนื่องจากพระพุทธรูปเหล่านี้มีจำนวนมากมาเทียบเท่ากับเม็ดทรายในท้องน้ำคงคา พุทธเกษตรที่รองรับการอุบัติของพระพุทธรูปก็ย่อมมีจำนวนมากมาเทียบเท่ากับเม็ดทรายในท้องน้ำคงคาด้วย (สมภาร พรหมทา, 2534, น. 141-142)

พุทธเกษตรเป็นเหมือนดินแดน มิติ หรือสถานที่เนรมิตอันพระพุทธรูปบังเกิดขึ้นจากกำลังจิตอันยิ่งใหญ่ เป็นขอบเขตเชิงนามธรรมที่พระพุทธรูปแต่ละพระองค์ทรงตั้งปณิธานบังเกิดไว้ หรือเป็นพื้นที่แห่งพระกรุณาคุณอันยิ่งใหญ่ของพระพุทธรูปพระองค์นั้น (Chappell, 1978, p. 25) ความพิเศษของสถานที่เนรมิตเหล่านี้ที่ชาวพุทธมหายานเชื่อก็คือ เป็นแดนพักอยู่ระหว่างสังสารวัฏกับนิพพาน ซึ่งตรงนี้หมายความว่าหากบุคคลได้อุบัติในพุทธเกษตรแล้วจะไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏอีก แต่จะได้หลุดพ้นในพุทธเกษตรที่เขาอุบัติขึ้นนั่นเอง (สุมาลี มหณรงค์ชัย, 2550, น. 132-135)

⁷ ปารมิตา (หรือบารมี) 6 ประการในทางมหายาน ได้แก่ ทานบารมี ศีลบารมี ขันติบารมี วิริยะบารมี สมาธิบารมี และปัญญาบารมี

⁸ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2542, น. 590) นิยามว่า “นิยุต” คือ จำนวนสูงเท่ากับ 1 ล้าน นิยุตโกฏิจึงเท่ากับ 1 ล้านโกฏิปี จำนวนแสนนิยุตโกฏิปีจึงเป็นประมาณกาลที่ยาวนานมาก

เหตุเพราะเงื่อนไขที่จะไปปฏิบัติยังพุทธเกษตรสุขาวดีนั้นมีน้อยและไม่ยุ่งยาก แม้เป็นเพียงคนธรรมดา ไม่จำเป็นต้องประกอบกรรมดีมากมาย เพียงเอ่ยคำภาวนาพระนามของพระอมิตาภะไม่กี่ครั้งก็สามารถไปเกิดที่พุทธเกษตรแห่งนั้นได้ สุขาวดีจึงเป็นพุทธเกษตรที่ชาวพุทธมหายานปรารถนาจะไปปฏิบัติมากที่สุด อย่างไรก็ตาม สุขาวดีพุทธเกษตรแบ่งออกเป็นหลายชั้นหลายระดับ เนื้อหาในคัมภีร์ *อมิตายุรยานสูตร (The Sutra on Contemplation of Amitayus)* ได้จำแนกคุณสมบัติของผู้ที่จะได้ไปเกิดยังสุขาวดีไว้ 3 ระดับ แต่ละระดับยังแบ่งย่อยออกเป็น 3 ชั้น รวมทั้งสิ้นจึงมี 9 ชั้น ระดับที่ 1 สำหรับผู้ประกอบกุศลกรรมและคุ้นเคยกับคำสอนมหายานแล้ว พวกเขาปรารถนาจะบรรลุพุทธภูมิ ระดับที่ 2 สำหรับผู้ประกอบกุศลกรรมแต่ไม่คุ้นเคยกับคำสอนมหายาน พวกเขาปรารถนาจะบรรลุอรหัตผล ระดับที่ 3 สำหรับผู้ประกอบกุศลกรรมและไม่รู้จักคำสอนพุทธศาสนา (สุมาลี มหณรงค์ชัย, 2546, น. 224-231; Inagaki and Stewart (trans.), 2003, pp. 79-86) รายละเอียดของแต่ละระดับชั้นเป็นดังนี้

1. ระดับที่ 1 ชั้นที่ 1: บุคคลประกอบด้วยความกรุณา มีศรัทธาตั้งมั่น บริบูรณ์ด้วยศีล งดเว้นจากปาณาติบาต เป็นผู้ทอสงวดพระสูตรมหายานเป็นนิจ บำเพ็ญอนุสติ 6 ได้แก่ พุทธานุสติ อัมมานุสติ สังฆานุสติ สีลานุสติ จาคานุสติ เทวตานุสติ (*มหานามสูตร*, อง.ฉก. 22/10/421-425) และได้อุทิศบุญกุศลที่เขากระทำไว้ทั้งหมดเพื่อขอไปเกิดยังสุขาวดี ครั้นถึงมรณกาลของเขา พระอมิตาภพุทธเจ้า หมู่พระโพธิสัตว์ เหล่าภิกษุสาวก และทวยเทพในรูปสัสมโภคกายจะเสด็จมารับเป็นจำนวนมาก เขาจะได้นั่งบนบัลลังก์วัชระไปปฏิบัติที่สุขาวดี ภายหลังกุศลแล้วเขาจะสามารถเห็นความงามของพระพุทธรูปรวมทั้งเหล่าพระโพธิสัตว์ได้ทันที เมื่อได้ยินเสียงธรรม เขาก็จะบังเกิดปีติโสมนัสเป็นอย่างยิ่ง จะเกิดนิมิตเห็นพระพุทธรูปในทศทิศประมาณมิได้ จะได้รับพุทธพยากรณ์ และจะรู้แจ้งตถตาธรรม (non-arising of all dharmas) ได้โดยพลัน
2. ระดับที่ 1 ชั้นที่ 2: บุคคลศึกษาแตกฉานในปรมัตถธรรม เชื่อมมั่นในกฎแห่งกรรม ไม่ติเตียนคำสอนมหายาน และอุทิศบุญกุศลของตนเพื่อมุ่งไปเกิดยังสุขาวดี ครั้นถึงมรณกาลของเขา พระอมิตาภะ หมู่พระโพธิสัตว์ และผู้ติดตามจำนวนมากจะเสด็จมารับ เขาจะได้นั่งบนบัลลังก์นิโลบล (ดอกบัวนิล) ไปปฏิบัติยังสุขาวดี ซึ่งดอกบัวนั้นจะเปิดออกหลังจากอยู่ 1 คืนที่นั่น หลังจากนั้นเขาจะได้เห็นพระพุทธรูปกับพระโพธิสัตว์และจะได้สดับเสียงธรรมอันไพเราะลึกซึ้งจากทุกแห่ง หลังจากปฏิบัติแล้ว 7 วัน เขาจะหยุดสู่กระแสธรรมในระดับที่ไม่ถอยกลับ (the stage of non-retrogression) หรือเทียบต่อการตรัสรู้ในอนาคต และจะได้บูชาและสดับธรรมจากพระพุทธรูปทั้ง 10 ทิศ เมื่อเวลาผ่านไป 1 กัลป์⁹ เล็ก เขาก็จะได้รับพุทธพยากรณ์และรู้แจ้งตถตาธรรม

⁹ “กัลป์” เป็นภาษาสันสกฤต คำศัพท์บาลีคือ “กัป” นับถึงช่วงเวลาที่ยาวนานจนไม่อาจนับประมาณเป็นตัวเลขที่แน่นอนได้ คัมภีร์พุทธได้อุปมาเวลา 1 กัลป์เทียบกับนครที่สร้างด้วยเหล็กมีความยาว 1 โยชน์ กว้าง 1 โยชน์ สูง 1 โยชน์ เต็มด้วยเมล็ด

3. ระดับที่ 1 ขั้นที่ 3: บุคคลเชื่อในกฎแห่งกรรม ไม่ติเตียนคำสอนมหายาน และอุทิศคุณธรรมเพื่อมุ่งไปเกิดยังสุขาวดี เมื่อถึงมรณกาลของเขา พระอมิตาภะและพระมหาโพธิสัตว์ทั้ง 2 องค์¹⁰ จะเสด็จมาประทานดอกบัวหลวงทองพร้อมนิมิตภาพพระพุทธรูปเจ้าจำนวน 500 พระองค์เสด็จมารับ เขาจะนั่งบนดอกบัวนั้นไปอุบัติที่สุขาวดี ดอกบัวจะบานออกเมื่อผ่านไป 1 วัน ภายใน 7 วัน หลังจากนั้นเขาจะได้เห็นพระอมิตาภะพุทธรูปเจ้าแต่ไม่ชัดเจนนัก จากนั้นอีก 3 สัปดาห์ เขาจะเห็นพระพุทธรูปอย่างแจ่มชัดและได้สดับเสียงพระสัทธรรมจากทุกหนแห่ง เมื่อผ่านไป 3 กัลป์เล็ก เขาจะเข้าสู่ภูมิธรรมแรกของโพธิสัตว์ซึ่งมีชื่อเรียกว่า “ประมุทิตาภูมิ” (the stage of joy)
4. ระดับที่ 2 ขั้นที่ 4: บุคคลรักษาศีล 5 หรือศีล 8 เป็นนิจ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ประกอบกรรมชั่ว และอุทิศบุญกุศลเพื่ออุบัติยังสุขาวดี เมื่อถึงมรณกาลของเขา พระอมิตาภะพร้อมหมู่ภิกษุนิรมิต จะเสด็จมารับพร้อมเสียงธรรมตรัสสอนเกี่ยวกับอริยสัจสี่และไตรลักษณ์ เขาจะเกิดนิมิตเห็นตนเองนั่งบนบัลลังก์ดอกบัวและได้คุกเข่าถวายความเคารพต่อเบื้องพระพักตร์พระพุทธรูปเจ้า แต่ยังไม่ทันที่จะเงยศีรษะขึ้นเขาก็ได้อุบัติในสุขาวดีแล้วและดอกบัวจะบานออก เขาจะได้ยินเสียงธรรมว่าด้วยอริยสัจ 4 และบรรลुरुหัตถผลพร้อมญาณพิเศษในเวลาอันรวดเร็ว
5. ระดับที่ 2 ขั้นที่ 5: บุคคลรักษาศีล 5 หรือศีล 8 อย่างน้อย 1 วันกับ 1 คีน หรือถือสามเณรสิกขา ภิกษุสิกขา อย่างน้อย 1 วันกับ 1 คีน ไม่ละเมิดข้อวินัยต่าง ๆ และอุทิศผลบุญนี้เพื่ออุบัติยังสุขาวดี เมื่อถึงมรณกาลของเขา พระอมิตาภะจะเสด็จมารับพร้อมดอกบัว เขาจะได้นั่งบนบัลลังก์ดอกบัวไปอุบัติที่นั่น ผ่านไป 7 วันที่สุขาวดีดอกบัวจึงจะบาน และเขาจะได้สืบทอดขึ้นเพื่อรับฟังพระสัทธรรม เมื่อฟังธรรมแล้วเขาก็จะบรรลุโสดาปัตติผล (เป็นโสดาบัน) จากนั้นเมื่อเวลาผ่านไป ครึ่งกัลป์เขาก็จะบรรลुरुหัตถผล
6. ระดับที่ 2 ขั้นที่ 6: บุคคลมีกตัญญูกตเวทีต่อมารดาบิดา และมีกรุณาธรรมต่อสรรพสัตว์ ก่อนมรณกาลเขาได้พบกับบัณฑิต (หรือกัลยาณมิตร) มาอธิบายเรื่องสุขาวดีและปณิธาน 48 ข้อของภิกษุธรรมกรจนบังเกิดศรัทธา ในชั่วอึดใจเขาก็สามารถไปอุบัติที่สุขาวดีได้ เมื่ออุบัติได้ 7 วัน เขาจะได้เฝ้าพระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์และพระมหาสถามปราชิตโพธิสัตว์เพื่อรับฟังธรรม เมื่อฟังพระสัทธรรมแล้ว เขาก็จะบรรลุโสดาปัตติผล ครั้นเวลาล่วงไป 1 กัลป์กระแสดวงจิตนี้ก็จะได้บรรลुरुหัตถผล
7. ระดับที่ 3 ขั้นที่ 7: บุคคลผู้สร้างอกุศลกรรม ไม่มีหิริ (ความละอายต่อบาป) โอตตปปะ (ความเกรงกลัวต่อบาป) แต่ก็ไม่จาบจ้วงใส่ร้ายพระสูตรมหายาน ก่อนมรณกาลเขาได้พบกับบัณฑิตผู้กล่าวสรรเสริญชื่อพระสูตรมหายาน อีกทั้งได้รับคำแนะนำให้ยกมืออภิวาทและเอ่ยพระ

ผักกาดรวมกันเป็นกลุ่มก้อน บุรุษหีบเมล็ดผักกาดออกจากนครนั้น 1 เมล็ด ใน 100 ปี จนกว่าเมล็ดผักกาดกองใหญ่นั้นทั้งหมดสิ้นไป ความพยายามจนสำเร็จเรื่องนี้ยังใช้เวลาน้อยกว่าความยาวนานของ 1 กัลป์ (สาสพสูตร, ส.น. 16/129/220)

¹⁰ พระมหาโพธิสัตว์สัมโมคคกายทั้งสองท่าน คือ พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ กับพระมหาสถามปราชิตโพธิสัตว์

นามพระอมิตาภะซ้ำ ๆ เมื่อถึงมรณกาลของเขา จะบังเกิดรูปนิรมิตของพระอมิตาภพุทธเจ้าพร้อม กับพระมหาโพธิสัตว์ทั้งสองเสด็จไปรับ เขาจะได้นั่งบนบัลลังก์ดอกบัวไปอุบัติยังสุขาวดี เมื่อผ่านไป 7 สัปดาห์ดอกบัวจึงจะบานออก จากนั้นเขาจะได้รับฟังพระสัทธรรมจากพระมหาโพธิสัตว์ทั้งสองจนบังเกิดศรัทธาและโพธิจิต หลังจากอยู่ที่สุขาวดี 10 กัลป์เล็ก เขาจะเริ่มเข้าใจพุทธธรรม และเข้าสู่ภูมิธรรมแรกของโพธิสัตว์

8. ระดับที่ 3 ชั้นที่ 8: บุคคลก่อกุศลกรรม ผิดศีลผิดธรรมเป็นนิจ ขโมยของสงฆ์ อวดรู้ธรรมที่ตนไม่มีหรือสอนผิด มีคติคืออบายภูมิเป็นที่ตั้ง แต่โชคติเมื่อใกล้มรณกาลได้พบบัณฑิตมาสอนให้ภาวนา ถึงพระอมิตาภพุทธเจ้า คตินิรมิตที่เห็นเป็นไฟนรกจึงกลายเป็นดอกบัวแทน ครั้นถึงมรณกาลของเขา จะปรากฏรูปนิรมิตของพระพุทธเจ้าและเหล่าโพธิสัตว์ไปรับ เมื่อเขาอุบัติที่สุขาวดีแล้วจะต้องรอให้ผ่านไป 6 กัลป์ดอกบัวชีวิตของเขาจึงจะบานออก หลังจากได้ฟังพระสัทธรรมจากพระมหาโพธิสัตว์ทั้งสองแล้ว เขาจะบังเกิดโพธิจิตเริ่มต้นเข้าสู่กระแสสมหายาน (immediately awakens aspiration for enlightenment)
9. ระดับที่ 3 ชั้นที่ 9: บุคคลก่อกุศลกรรมหนัก รวมทั้งพวกประกอบอนันตริยกรรม 5 สมควรจมสู่อบายภูมิ เมื่อใกล้มรณกาลก็ทนทุกข์ทรมานอย่างหนัก หากยังมีความดีอยู่บ้าง ก็จะมีโอกาสได้พบกับบัณฑิตมาสอนให้ออกเสียงพระนามพระอมิตาภพุทธเจ้า 10 ครั้ง ถ้าทำได้ก็จะช่วยปลดปล่อยอกุศลวิบากได้บ้าง กรรมนิรมิตที่เห็นเป็นไฟนรกจักกลายเป็นดอกบัว ครั้นถึงมรณกาลของเขา จะปรากฏรูปดอกบัวหลวงสีทอง และเขาก็จะได้เข้าไปอยู่ในดอกบัวนั้นอุบัติที่สุขาวดี เมื่อเวลาล่วงเลยไป 12 มหากัลป์ดอกบัวจึงจะบาน เมื่อดอกบัวบานออก เขาจะได้ฟังธรรมจากพระมหาโพธิสัตว์ทั้งสองแล้วบังเกิดโพธิจิตเริ่มต้นเข้าสู่กระแสสมหายาน

กล่าวโดยสรุปก็คือ ลำดับชั้นของการไปปฏิสนธิยังสุขาวดีมีทั้งสิ้น 9 ชั้น ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 3 ระดับ 3 ชั้นแรกสำหรับผู้มีอุปนิสัยหนักไปทางมหายาน 3 ชั้นกลางสำหรับผู้มีอุปนิสัยเอียงไปทางสาวกยาน และ 3 ชั้นสุดท้ายเป็นของผู้ประกอบอกุศลกรรมนั่นเอง

- (3) เทียบเคียงกรรมและการรับผลของกรรม 3 ระดับในคำสอนสุขาวดีกับกรรม 12 ประเภทในคำสอนเถรวาท

กรรมและวิบากเป็นเรื่องของการกระทำและผลลัพธ์จากการกระทำทางกาย (กายกรรม) ทางวาจา (วจีกรรม) และทางใจ (มโนกรรม) การกระทำใด ๆ โดยเจตนาย่อมส่งผลที่จำแนกโดยกาล (ช่วงเวลา) โดยกิจ (ให้ผลตามหน้าที่) และโดยกำลัง (ตามความหนักเบา) ตามหลักกรรม 12 ประเภทข้างต้น ชาวพุทธส่วนใหญ่เห็นร่วมกันว่ากรรมทั้งหลายที่กระทำแล้วย่อมให้ผลอย่างแน่นอน เพราะ “สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม หมู่ สัตว์เป็นไปตามกรรม สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นเครื่องผูกพัน เปรียบเหมือนรถมีหมุดเป็นเครื่องตรึงไว้ แล่นไปอยู่ ฉะนั้น บุคคลได้เกียรติ ความสรรเสริญ ความเสื่อม การถูกฆ่า และการถูกจองจำก็เพราะกรรม บุคคลทราบชัด กรรมนั้นที่ทำให้ต่างกันได้ในอนแล้ว จะพึงกล่าวว่กรรมไม่มีในโลก” (อภิ.ก. (ไทย) 37/785/821) ยกเว้นแต่

กรรมนั้นจะเป็นอโหสิกรรมตามเงื่อนไข ซึ่งมีความเป็นไปได้น้อยมากในคำสอนฝ่ายเถรวาท เพราะแม้บรรลุอรหัตผลแล้วแต่ยังไม่เข้าสู่อนุปาติเสสนิพพาน (หรือพระอรหันต์ยังดำรงธาตุขันธ์อยู่) ก็ยังต้องรับวิบากอันเกิดจากการกระทำในอดีตของตนเองอยู่ (สุมาลี มหณรงค์ชัย และณัฐธัญ มณีรัตน์, 2567, น. 149-151)

ทว่าในคำสอนมหายานโดยเฉพาะนิกายสุชาวตินั้น ดูเหมือนการให้ผลของกรรมจะสามารถถูกลดทอน (หรือเปลี่ยนแปลงรูปแบบการรับผล) ในแต่ละระดับจากการได้ปฏิบัติยังสุชาติ โดยเฉพาะใน 3 ชั้นสุดท้ายซึ่งประกอบด้วยผู้ที่เคยก่ออกุศลกรรมเอาไว้มาก แต่ก็ยังมีโอกาสได้ไปเกิดในพุทธเกษตรแห่งนี้ ตรงนี้เป็นเหตุให้ชาวพุทธเถรวาทจำนวนมากไม่ยอมรับคำสอนเรื่องกรรมและการรับผลของกรรมในสุชาติ รวมทั้งตีติงว่าเป็นเรื่องไม่ชอบธรรมที่คำสอนสุชาติช่วยเหลือคนพาลให้ได้เกิดในที่สุขสบาย ไม่ต้องรับโทษทุกข์เวียนวายตายเกิดในสังสารวัฏอีก เช่นนี้แล้ว คำสอนเรื่องกรรมในคัมภีร์สุชาติจะขัดแย้งกับคำสอนเรื่องกรรมของพุทธศาสนาเถรวาทหรือไม่ และเราจะสามารถอธิบายกรรมและการรับผลแบบสุชาติโดยเทียบเคียงกับแนวคิดกรรม 12 ประเภทในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้หรือไม่และอย่างไร

ในพุทธเกษตรสุชาติ 3 ชั้นแรกเป็นของบุคคลผู้มีอุปนิสัยไปในทางมหายาน พวกเขาประกอบกุศลกรรมมาแล้วอย่างต่อเนื่อง มีสัมมาทิฐิและศรัทธาในทางที่ถูกต้อง เคยศึกษาธรรมมาแล้วอย่างแตกฉานตามลำดับ มีความเชื่อมั่นในพุทธเกษตรสุชาติ และได้อุทิศผลบุญจากกุศลกรรมของตนเองเพื่อขอเกิดที่นั่นดวงจิตของบุคคล 3 ชั้นนี้มีความเที่ยงตรงต่อการตรัสรู้ เนื่องจากกรรมที่พวกเขากระทำไว้ตอนมีชีวิตอยู่เป็นกุศลกรรมที่ทำบ่อยจนกลายเป็นอุปนิสัย จึงเข้าข่ายเป็นอาจินณกรรม (หรือพหุลกรรม) ยิ่งเมื่อทำบ่อยจนกลายเป็นความเคยชิน น้ำหนักแห่งกุศลกรรมของบุคคลนั้นก็ย่อมแรง หากไม่มีกรรมหนัก (ครุกรรม) ฝ่ายกุศลอื่น (ได้แก่ สมบัติ 8) หรือฝ่ายอกุศล (ได้แก่ อนันตริยกรรม 5) เข้ามาแทรกแซงให้ผลก่อน กรรมดีที่ทำต่อเนื่องเหล่านี้ย่อมสามารถเป็นกรรมนำไปเกิด (ชนกกรรม) หรือเป็นกรรมที่จะให้ผลในชาติหน้า (อุปัชชเวทนียกรรม) ได้ทันที

การที่บุคคลใน 3 ชั้นแรกนิมิตเห็นพระอมิตาภพุทธเจ้าพร้อมเหล่าโพธิสัตว์จำนวนมากเสด็จมารับด้วยพระองค์เอง รวมทั้งเห็นตัวเองนั่งบนวัชรบัลลังก์ (บัลลังก์เพชร) หรือปัทมบัลลังก์ (บัลลังก์ดอกบัว) ไปเกิดยังสุชาตินั้น สามารถอธิบายได้ว่าเป็นเรื่องของกรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ และคตินิมิตอารมณ์ อันเกี่ยวข้องกับกรรมที่กระทำใกล้ตาย (อาสันนกรรม) อีกทั้งเป็นกุศลวิบากที่เกิดได้เรื่อย ๆ ไม่เป็นอโหสิตราบที่บุคคลนั้นยังไม่หลุดพ้นอย่างสิ้นเชิง (อปราปริยเวทนียกรรม) ได้ด้วย กรรมดีที่กระทำหรือระลึกถึงก่อนสิ้นใจกลายเป็นกรรมที่อุปถัมภ์การเกิดใหม่ที่ดีในสุชาติ (อุปถัมภ์กรรม) ได้เป็นอย่างดี

นิมิตเป็นเครื่องหมายที่จะให้กรรมนั้นนำไปสู่ปฏิสนธิจิต เนื่องจากจิตที่เกิดขึ้นทุกดวงของปุถุชนจะมีอารมณ์เป็นเครื่องเสวย อารมณ์ในบริบทนี้ไม่ใช่ความรู้สึกในทางจิตวิทยา หากแต่เป็นวัตถุนามธรรมบางอย่าง

ที่จิตยึดหน่วงไว้แม้กระทั่งตอนตาย ปฏิสนธิจิต¹¹ จะมีอารมณ์ (วัตถุนามธรรม) ซึ่งเป็นอารมณ์ (วัตถุนามธรรม) เดียวกับชวนวิถีสู่สุดท้าย (หรือมรณาสันนวิถิ) ที่เกิดก่อนจุติจิต¹² ของภพนี้

ในกาลแห่งสัตว์ใกล้มรณะนั้น จะต้องมีการมรณอารมณ์¹³ กรรมนิมิตอารมณ์¹⁴ หรือคตินิมิตอารมณ์¹⁵ อย่างใดอย่างหนึ่งมาปรากฏในมรณาสันนวิถิ ซึ่งเป็นกระแสจิตวิถีสู่สุดท้ายของชีวิตในชาติภพนี้ เพื่อให้จิตในมรณาสันนวิถิใช้เสพเป็นอารมณ์ โดยอารมณ์นี้จะเกิดกับจิตของปุถุชนทั่วไป ยกเว้นจิตของเหล่าอสังขสัญญาสัตตาพรหมเนื่องจากพวกท่านเหล่านี้ไม่มีชวนจิตจึงไม่มีอารมณ์ และยกเว้นจิตของพระอรหันต์เนื่องจากพวกท่านไม่ต้องเกิดอีกแล้ว จิตของพระอรหันต์เป็นจิตที่ไม่เป็นปัจจัยแก่ปฏิสนธิอันเป็นจิตดวงสุดท้ายแห่งจิตทั้งหลายทั้ง

¹¹ ปฏิสนธิจิตเรียกตามกิจว่าปฏิสนธิกิจ ได้แก่ อกุศลวิบากจิต 1 ดวง กุศลวิบากจิต 18 ดวง ในบรรดาอกุศลวิบากจิต 18 ดวง นั้น เป็นอเหตุกกุศลวิบากจิต 1 ดวง เป็นสเหตุกกุศลวิบากจิต (ประกอบด้วยโสภณเหตุ) 17 ดวง

¹² จุติจิตนั้นเรียกตามกิจของจิต จิตที่กระทำจุติกิจได้มีทั้งหมด 19 ดวง ได้แก่ มหาวิบากจิต 8 ดวง (ดวงใดดวงหนึ่งยังให้เคลื่อนจากความเป็นมนุษย์หรือเทวดาในกามสุคติภูมิทั้งเจ็ด) อุเบกขาสันตிரณกุศลวิบากจิต 1 ดวง (ยังให้เคลื่อนจากความเป็นมนุษย์ที่พิการไม่สมประกอบ) อุเบกขาสันตிரณอกุศลวิบากจิต 1 ดวง (ยังให้เคลื่อนจากความเป็นสัตว์ในทุคติภูมิสี่) รูปาวจรวิบากจิต 5 ดวง (ยังให้เคลื่อนจากความเป็นรูปพรหมในสิบห้าภูมิ) และอรูปาวจรวิบากจิต 4 ดวง (ยังให้เคลื่อนจากความเป็นอรูปพรหมในสี่ภูมิ)

¹³ *กรรมอารมณ์* หมายถึง การยึดหน่วงกรรมที่ได้กระทำไว้เป็นอารมณ์ เช่น บุคคลเคยได้ให้ทาน รักษาศีล ฟังธรรมบ้าง หรือบุคคลเคยฆ่าสัตว์ตัดชีวิต หลอกหลวง น้อฉล ทรมานผู้อื่น เมื่อทำสิ่งใดไว้ก็ถึงสิ่งที่กระทำนั้นในเวลาใกล้มรณกาล มรณาสันนชวนจิตจึงถือเอาเป็นสิ่งที่นั่นเป็นอารมณ์และสามารถทำให้ไปปฏิสนธิ (เกิด) ตามกรรมอารมณ์เหล่านั้น (วิสุทธิ. 2/455/122-123)

¹⁴ *กรรมนิมิตอารมณ์* ได้แก่ อุปกรณ์ เครื่องมือ เครื่องใช้ ที่บุคคลใช้ในการประกอบกรรมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็ฝ่ายกุศลหรือฝ่ายอกุศล อาจเห็นเป็นพระปฏิมากรบ้าง โบสถ์วิหาร ศาลา เสนาสนะที่เขาเคยสร้าง เครื่องสักการะที่เขาใช้บูชา เห็นพระสงฆ์ที่เขาได้เคยอุปัชฌาจากบ้าง ในทางตรงข้าม บุคคลอาจเห็นหอก ดาบ ศัตรารูขี้เห็บที่เขาเคยใช้ฆ่าฟันชีวิตผู้อื่นเป็นต้น มรณาสันนชวนจิตจะหน่วงเอาสิ่งเหล่านี้เป็นอารมณ์ ถ้าเป็นแต่เพียงการนึกคิดถึงสิ่งของเครื่องมือเครื่องใช้นั้น ก็ปรากฏทางมโนทวารและเป็นอดีตอารมณ์ แต่ถ้าได้เห็นด้วยนัยนตา ได้ยินทางหู หรือได้กลิ่นทางจมูกด้วย ก็จะเป็นการปรากฏทางปัญจทวารและเป็นปัจจุบันอารมณ์ด้วย เมื่อมีกรรมนิมิตอารมณ์เป็นกุศล ก็ย่อมนำไปปฏิสนธิยังสุคติภูมิ แต่ถ้ามีกรรมนิมิตอารมณ์เป็นอกุศลแล้วย่อมนำไปปฏิสนธิยังทุคติภูมิ กรรมนิมิตอารมณ์นั้น หากกล่าวโดยอารมณ์ได้อารมณ์ทั้ง 6 หากกล่าวโดยทวารเกิดได้ทั้ง 6 ทวาร หากกล่าวโดยกาลได้แก่อารมณ์ที่เป็นอดีตและอารมณ์ที่เป็นปัจจุบันด้วย (วิสุทธิ. 2/455/122-123)

¹⁵ *คตินิมิตอารมณ์* หมายถึง การนึกเห็นเครื่องหมายอันจะนำไปสู่ภพภูมิใดภพภูมิหนึ่ง ถ้าบุคคลจะเข้าไปสู่สวรรค์ก็จะปรากฏภาพนิมิตเห็นเทพบุตร เทพธิดา วิมาน หรือทิพยสมบัติ ถ้าบุคคลจะไปสู่มนุษย์ภูมิก็จะปรากฏภาพนิมิตเห็นเป็นครุฑมารดา บ้าง เป็นบ้านเรือนบ้าง หากบุคคลจะไปสู่อบายภูมิก็จะปรากฏภาพนิมิตเห็นเป็นเปลวไฟ เครื่องทรมาน หรือนายนิรยบาล สิ่งเหล่านี้ปรากฏทางมโนทวารได้เพียงทางเดียวและเป็นปัจจุบันอารมณ์ เพราะกำลังนึกเห็นนิมิตนั้น ๆ อยู่ สำหรับผู้จะไปเกิดเป็นรูปพรหมและอรูปพรหมนั้น มรณาสันนชวนจิตของเขาจะมีเฉพาะกรรมนิมิตอารมณ์แต่อย่างเดียว โดยมีหัตถ์คตธรรมเป็นอารมณ์ตามสมควรแก่ภพ คตินิมิตอารมณ์ หากกล่าวโดยอารมณ์ได้เฉพาะอัมมารมณณ์ หากกล่าวโดยทวารเกิดได้เฉพาะทางมโนทวาร และหากกล่าวโดยกาลเป็นได้เฉพาะปัจจุบัน (วิสุทธิ. 2/455/122-123)

ปวง (อภิ.ปญจ.อ. -/44/494) จิตที่จะได้ไปอุบัติยังสุขาวดีทั้งหมดล้วนเกี่ยวข้องกับกรรมที่ทำหรือระลึกถึงก่อนตายไม่มากนักน้อย

อีก 3 ชั้นต่อมาในสุขาวดีเป็นของบุคคลผู้เฒ่าเียงไปในทางสาวกยาน แม้พวกเขาจะไม่ได้ศึกษาธรรมอย่างแตกฉานตลอดจนอาจไม่มีความรู้เกี่ยวกับมหายานเลย แต่ก็ไม่ได้ตั้งใจประกอบอกุศลกรรมในยามที่มีชีวิตอยู่ บุคคลในชั้นที่ 4 นั้นชัดเจนว่ามีความเคารพอ่อนน้อมต่อพระรัตนตรัย รักษาศีลและปฏิบัติธรรมเป็นนิจ กุศลกรรมที่พวกเขาทำไว้จึงเป็นแบบอาภินิหารกรรม ซึ่งถ้าไม่มีกรรมหนัก (ครุกรรม) เช่นสมาบัติ 8 หรืออนันตริยกรรม 5 มาตัดรอนให้ผลก่อน กรรมที่ทำเป็นอาภินิหารยอมทำหน้าที่เป็นกรรมนำไปเกิด (ชนกกรรม) หรือพร้อมในผลในชาติหน้า (อุปปัชชเวทนียกรรม) กรรมดีที่พวกเขาสั่งสมไว้สามารถเป็นได้ทั้งกรรมที่ส่งผลไปเรื่อยตราบที่ยังไม่หลุดพ้น (อปปราปริยเวทนียกรรม) รวมทั้งเป็นกรรมที่ส่งผลสนับสนุนการเกิดที่ดีได้ด้วย (อุปถัมภกกรรม)

สำหรับบุคคลในชั้นที่ 5 และ 6 นั้น พวกเขาได้รักษาศีลปฏิบัติธรรมเพียงครั้งคราว แต่มีความกตัญญูและเมตตาต่อสรรพสัตว์อยู่เสมอ กุศลที่พวกเขาทำก็ยังคงสะท้อนให้เห็นเป็นแบบกรรมที่ทำต่อเนื่อง (อาภินิหารกรรม) แต่น้ำหนักของกรรมที่ทำอย่างต่อเนื่องนั้นอ่อนกำลังกว่าอาภินิหารกรรมฝ่ายกุศลของบุคคลในชั้นที่ 1-4 ทำให้ต้องอาศัยกรรมที่ทำใกล้สิ้นใจ (อาสันนกรรม) มาเป็นกรรมช่วย (อุปถัมภกกรรม) สนับสนุนการเกิดใหม่ (ชนกกรรม) ที่ดี คือได้เกิดในสุขาวดีนั่นเอง

ประเด็นที่น่าสนใจอันนำไปสู่ข้อคัดค้านคำสอนเรื่องกรรมและการรับผลของกรรมแบบสุขาวดีอยู่เสมอก็คือ การที่บุคคลผู้เกิดในชั้นที่ 7-9 ซึ่งประกอบอกุศลกรรมไว้มาก กลับได้รับกุศลวิบากจากการกระทำความดีก่อนสิ้นใจเพียงเล็กน้อย บุคคล 3 ชั้นนี้คือผู้ที่ได้รับโอกาสไปเกิดยังสุขาวดี แม้ว่าในขณะที่มีชีวิตได้ทำกรรมชั่วไว้มากมาย ชั้นที่ 7 เป็นของพวกไม่มีความละอายและเกรงกลัวต่อบาป ไม่มีศรัทธา แต่ไม่ลบหลู่คำสอนของพุทธศาสนา พวกเขาโชคดีที่ก่อนตายได้พบเจ้ากัลยาณมิตรมาช่วยแนะนำให้รู้จักคำสอนมหายานรวมทั้งพระอมิตาภพุทธเจ้า ทำให้ได้สร้างมโนกรรม (คือระลึกถึงความดีที่ผู้อื่นโดยเฉพาะผู้ที่หลุดพ้นแล้วได้กระทำไว้ หรือได้เจริญพุทธานุสติ) และวจีกรรม (คือเอ่ยพระนามของพระอมิตาภพุทธเจ้า) เป็นเหตุให้พวกเขาสามารถสร้างคตินิมิตว่าตนเองได้นั่งบัลลังก์ดอกบัวติดตามพระอมิตาภะไปอุบัติที่สุขาวดี

ส่วนชั้นที่ 8 เป็นของพวกที่ก่ออกุศลกรรมไว้นานาประการ อาทิ ผิดศีลผิดธรรมเป็นนิจ ลักทรัพย์หรือขโมยของสงฆ์ อวดรู้ธรรมที่ตนไม่มีหรือสอนผิด ซึ่งถ้าว่าตามหลักการแห่งกรรมแล้ว บุคคลเหล่านี้มีอาภินิหารกรรมไปในทางอกุศลจึงควรมีคติคืออบายภูมิเป็นที่เกิด แต่กลับโชคดีเมื่อใกล้มรณกาลได้เจอเจ้ากัลยาณมิตรมาช่วยให้ทำวจีกรรม คือได้ภาวนาพระนามพระอมิตาภพุทธเจ้าในช่วงมรณาสันนกาล จนมรณสันนวิจิตรปรากฏคตินิมิต หรือเห็นรูปนิรมิตของอมิตาภพุทธเจ้ามารับไปอุบัติที่สุขาวดี

ในที่นี่เราจะไม่กล่าวถึงประเด็นที่ว่าคนพาลเหล่านี้จะมีวาสนาได้พบเจอเจ้ากัลยาณมิตรมาช่วยเหลือตอนใกล้สิ้นใจได้อย่างไร สมมติว่าพวกเขายังพอมีความดีเป็นเศษกรรมอยู่บ้าง เป็นเหตุให้ได้พบเจอบัณฑิตมาช่วยให้เขาได้มีโอกาสทำวจีกรรมคือเอ่ยพระนามของพระอมิตาภพุทธเจ้า การเอ่ยพระนามของพระพุทธเจ้าแม้จะไม่

เคยรู้จักคำสอนสุชาวดีมาก่อนในเวลาใกล้มรณะ ถือเป็นกรณิการเจริญพหูพธานุสติ และเป็นกุศลกรรมที่กระทำใกล้สิ้นใจ (อาสันนกรรม) หากปราศจากครุกรรมคือกรรมหนักซึ่งจะให้ผลก่อน ประกอบกับอาจินณกรรมซึ่งเป็นกรรมที่ทำบ่อยจนกลายเป็นความเคยชินมีกำลังไม่รุนแรง อาสันนกรรมก็สามารถให้ผลได้ก่อน

เนื่องจากกรรมที่ทำตอนใกล้จะตายนั้นเปรียบเสมือนกับผู้ที่อยู่ใกล้ประตู (มรณะ) จึงมีโอกาสดูออกก่อน (กล่าวคือให้ผลก่อน) ถึงแม้ว่าอาสันนกรรมในกรณีของบุคคลชั้นที่ 7 กับ 8 จะมีกำลังไม่มาก แต่ปราชาญทานอุปมากรรมนี้เหมือนโคชราที่อยู่ปากคอก ซึ่งแม้จะมีกำลังน้อย แต่ด้วยความที่อยู่ใกล้ทางออกก็ย่อมสามารถออกไปได้ก่อน ตรงนี้หมายความว่า บุคคลชั้นที่ 7 และ 8 อาศัยกำลังของอาสันนกรรม สร้างรูปนิรมิตของพระอมิตาภพุทธเจ้าเป็นกรรมนิมิตอารมณหรือคตินิมิตอารมณในมรณาสันนวิถิ (กระแสชวนจิตวิถิสุดท้าย) ก่อนจตุจิตและปฏิสนธิจิตจะเกิดขึ้นเพื่อเปลี่ยนภพภูมิใหม่ จตุจิตคือจิตดวงสุดท้ายของชาติภพนี้ หน้าที่ที่จตุจิตเกิด นั้นหมายความว่าภพภูมิทางจิตของบุคคลเปลี่ยนแล้ว ส่วนสังขาร ร่างกาย หรือชีวิตของเขาในภพชาตินี้ได้สิ้นสุดการทำงานแล้วอย่างถาวร

โดยทั่วไปไม่มีใครสามารถรู้ได้ว่า จตุจิตของใครจะเกิดขึ้นในขณะใด และจะเกิดขึ้นหลังจากที่ได้เห็นอะไรบางอย่าง ได้ยินอะไรบางอย่าง หรือเกิดขึ้นหลังจากระลึกถึงเรื่องราวต่าง ๆ ถ้าขณะที่มรณาสันนวิถิกำลังเกิด บุคคลกำลังนึกคิดเรื่องหนึ่งเรื่องใดทางมโนทวารวิถิ แล้วจตุจิตเกิดขึ้นต่อเพื่อทำกิจเคลื่อนชีวิตจากความเป็นบุคคลในภพนี้ไปภพอื่น ในขณะที่นั้นหากบุคคลนั้นมีกรรมเป็นอารมณ เพราะเหตุว่าระลึกถึงกรรมหนึ่งกรรมใดที่เคยทำไว้ก็ดี หรือนึกถึงภาพนิมิตอันเนื่องกับกรรมที่เคยทำไว้ก็ดี หรือนึกถึงเครื่องหมายอันนำไปสู่การเกิดใหม่ก็ดี เหล่านี้ถือเป็นกรรมอารมณ กรรมนิมิตอารมณ หรือคตินิมิตอารมณ ซึ่งจะเกิดขึ้นและสืบต่อเป็นอารมณของจตุจิตและปฏิสนธิจิตในภพชาติต่อไปด้วย ดังนั้น รูปนิรมิตของพระอมิตาภพุทธเจ้าหรือพระมหาโพธิสัตว์ทั้งสองถือเป็นกรรมนิมิตอารมณหรือคตินิมิตอารมณที่บังเกิดกับบุุคคลชั้น 7 กับ 8 ที่ได้ประกอบกรรมดีช่วงใกล้สิ้นใจ ซึ่งแม้จะทำเพียงน้อยนิดและในเวลาอันสั้น อีกทั้งไม่ใช่กรรมที่ทำอย่างต่อเนื่อง แต่อาสันนกรรมของเขาก็สามารถสร้างนิมิตที่ทำให้ชวนจิตในวิถิสุดท้ายเสพเป็นอารมณก่อนจตุจิตบังเกิดได้

ประเด็นน่าสนใจที่สุดเกี่ยวข้องกับบุคคลผู้ได้ไปเกิดในชั้นที่ 9 ซึ่งถือว่าเป็นระดับต่ำที่สุดในสุชาวดี ชั้นนี้เป็นของพวกที่ประกอบอกุศลหนักไว้มากมาย โดยเฉพาะอกุศลกรรมหนักประเภทอนันตริยกรรม 5 ตรงนี้เราตั้งข้อสังเกตว่า เนื้อความในคัมภีร์มหาสุชาวดีวิยสุตรและคัมภีร์อมิตายุทธยานสุตรมีความแตกต่างกันเกี่ยวกับเรื่องอนันตริยกรรม 5 โดยอมิตายุทธยานสุตรเปิดโอกาสให้แก่ผู้ที่กระทำอนันตริยกรรมสามารถไปอุบัติยังสุชาวดีพุทธเกษตรชั้นที่ 9 ได้ แต่ในมหาสุชาวดีวิยสุตรไม่มีกล่าวไว้ (Walker, 2021)

อนันตริยกรรม 5 คืออกุศลกรรมหนัก 5 ประการ โดยกิจทำหน้าที่เป็นกรรมที่นำไปเกิด (ชนกรรม) โดยลำดับการให้ผลถือเป็นกรรมหนักที่จะต้องให้ผลก่อนกรรมอื่น (ครุกรรม) โดยความหมายนั้นอนันตริยกรรม หมายถึงการกระทำที่ให้ผลเป็นความเดือดร้อนไม่เว้นระยะ คือให้ผลในภพถัดไป (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), 2553, น. 487) ทำหน้าที่เป็นชนกรรมนำปฏิสนธิในอบายภูมิทันทีหลังจากสิ้นชีวิตจากภพชาตินี้ บุคคลที่ประกอบอนันตริกรรมไว้ เมื่อใกล้มรณกาล (หรืออยู่ในวิถิแห่งมรณาสันนกาล) ก็

ทุกข์ทรมานมาก แทบเป็นไปได้เลยที่จะมีกรรมอื่นที่กำลังรุนแรงกว่ามาแทรกแซงการให้ผล หรือจะมีผู้หนึ่งผู้ใดสามารถทำให้พวกเขาสร้างกุศลกรรมในเวลาใกล้สิ้นใจได้

อย่างไรก็ดี แม้ความเป็นไปได้ของกุศลกรรมให้ผลจะมีเพียงน้อยนิด แต่คำสอนสุขาวดี (บางคัมภีร์) ก็ได้นำเสนอความเป็นไปได้อันน้อยนิดนั้น หากบุคคลกลุ่มนี้ได้รับการชี้แนะให้สวดสรรเสริญพระนามพระอมิตายพุทธเจ้า 10 ครั้ง (Homage to Amitayus Buddha or Na-mo-o-mi-tuo-fo) ซึ่งการสวดพระนาม 10 ครั้งนี้อาจเกิดขึ้นในระยะคาบเกี่ยวที่มรณาสันนวิถิ จุติจิต และปฏิสนธิจิตกำลังเกิดสืบทอดกัน ทำให้กรรมนิมิตที่พวกเขาเห็นไฟนรกแปรเปลี่ยนเป็นแสงรัศมี และปรากฏคุณนิมิตอารมณเป็นรูปนิมิตของดอกบัวเพื่อรับพวกเขาไปอุบัติยังสุขาวดี อย่างไรก็ตาม แม้บุคคลเหล่านี้จะบังเกิดในสุขาวดี แต่ก็ต้องรอให้เวลาผ่านไปนานถึง 12 มหากัลป์ ดอกบัวจึงจะบานออกเพื่อให้พวกเขาได้ฟังธรรมแรกจากพระมหาโพธิสัตว์ทั้งสอง ซึ่งหลังจากได้สัมผัสพระธรรมแล้ว พวกเขาก็จะบังเกิดโพธิจิตเข้าสู่เส้นทางแห่งมหายาน (อ้าง *อมิตายุทธยานสูตร* ใน Inagaki and Stewart (trans.), 2003, p. 85)

(4) วิเคราะห์คำอธิบายกรรม 12 ประเภทในฝ่ายเถรวาทกับคำสอนเรื่องกรรมของสุขาวดี

เมื่อพิจารณากรรมและการรับผลของกรรม 3 ระดับในคำสอนสุขาวดีเทียบเคียงกับกรรม 12 ประเภทในคำสอนเถรวาท เราพบว่ากรรมและการรับผลของกรรม 3 ชั้นในระดับที่ 1 (คือชั้นที่ 1-3 สำหรับผู้มีอุปนิสัยไปในทางมหายาน) กับ 3 ชั้นในระดับที่ 2 (คือชั้นที่ 4-6 สำหรับผู้มีอุปนิสัยไปในทางสาวกยาน) ในคำสอนสุขาวดีนั้น สามารถอธิบายให้เป็นกรรมประเภทใดประเภทหนึ่งหรือหลายประเภทในกรรม 12 ประเภทของพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทได้อย่างสอดคล้องกัน ทว่ากรรมและการรับผลของกรรมในระดับที่ 3 (คือชั้นที่ 7-9 สำหรับผู้ประกอบอกุศลกรรม) นั้น มีประเด็นที่ต้องวิเคราะห์เพิ่มเติมอีกพอสมควร

เนื่องจากเหตุของกรรมที่บุคคลใน 3 ชั้นสุดท้ายทำไว้เป็นฝ่ายอกุศลเสียส่วนใหญ่ ซึ่งตามความเชื่อของชาวพุทธทั่วไปในฝ่ายเถรวาทแล้ว โอกาสที่อกุศลกรรมจะส่งผลย่อมมีมากกว่า พวกเขาสมควรได้รับวิบากกรรมในฝ่ายอกุศล ภพภูมิกำเนิดใหม่ของคนพาลเหล่านี้ควรเป็นทุคติภูมิ มิใช่ดินแดนสวยงามและสุขสบายอย่างสุขาวดี มันดูเหมือนไม่ยุติธรรมอย่างยิ่งสำหรับบุคคลที่เบียดเบียนผู้อื่นมาแล้วอย่างมากมาย โดยเฉพาะพวกเขาทำชั่วหนักหนาหรือได้ประกอบอนันตริยกรรมไว้ พวกเขาจะพึงได้รับความสุขและสะดวกสบายโดยไม่ต้องชดใช้กรรมได้อย่างไร ชาวพุทธจำนวนมากไม่อาจยอมรับที่คำสอนสุขาวดีเปิดโอกาสให้คนพาลขนาดนี้ไม่ต้องทนทุกข์ทรมานจากการเวียนว่ายตายเกิดโดยเฉพาะในอบายภูมิ เมื่อผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นไม่เป็นไปตามเหตุปัจจัยที่สมควร คำสอนเรื่องกรรมของสุขาวดีมักถูกมองว่าเป็นเพียงเรื่องที่ตั้งขึ้นเพื่อหลอกล่อให้ปุถุชนเกิดศรัทธาในมหายาน มากกว่าจะเป็นคำสอนตามหลักพุทธศาสนาที่มุ่งสอนเรื่องกรรมและวิบากของบุคคลอย่างแท้จริง ซึ่งข้อโต้แย้งนี้เป็นสิ่งที่ชาวพุทธมหายานพึงรับฟังด้วยจิตใจที่เปิดกว้างและพินิจพิเคราะห์เพื่อแสวงหาคำอธิบายให้แก่ข้อสงสัยดังกล่าว

หากเราอธิบายกรรมและการรับผลของกรรมสำหรับบุคคลที่เกิดภายใน 3 ชั้นล่างในสุขาวดีผ่านคำสอนเรื่องกรรมของเถรวาท กรรมที่ส่งผลให้เหล่าคนพาลสามารถไปเกิดยังสุขาวดีได้คือกุศลกรรมที่กระทำ

ใกล้สิ้นใจทั้งสิ้น โดยเฉพาะกลุ่มสุดท้ายเป็นพวกที่ทำกุศลกรรมน้อยนิดก่อนสิ้นใจพอดี คนพาลในระดับที่ 3 ชั้นที่ 7 อาศัยกรรมที่ทำให้ใกล้สิ้นใจ (อาสันนกรรม) เป็นกรรมนำไปเกิด (ชนกรรม) ยังสุखाดี พวกเขามีกรรมที่ทำบ่อย (อาจิณณกรรม) เป็นอกุศล แต่อกุศลอาจิณณกรรมอาจไม่ได้มีกำลังรุนแรง ทำให้อาสันนกรรมทำหน้าที่เป็นชนกรรมก่อน อย่างไรก็ตาม อาจิณณกรรมที่เป็นอกุศลไม่ถึงเป็นอโหสิกรรมหลังจากพวกเขาได้ปฏิบัติยังสุखाดีแล้ว แต่จะตามให้ผลเป็นวิบากที่ยังรับต่อไปเรื่อย ๆ (อปราปรียเวทนิยกรรม) トラบที่ยังไม่หลุดพ้นพวกเขาจะถูกกักขังอยู่ในดอกบัวนิรมิต 7 สัปดาห จากนั้นจะได้ฟังธรรมไปเรื่อย ๆ จนผ่านไป 10 กัลป์เล็กจึงจะเกิดความเข้าใจคำสอนมหายานในระดับที่เริ่มต้นเข้าสู่ภูมิธรรมชั้นแรก (ประมุทิตาภูมิ) ของโพธิสัตว์ได้

มีข้อน่าสังเกตว่า บุคคลที่อุบัติในชั้นที่ 7 จะได้เข้าสู่ภูมิธรรมแรกของพระโพธิสัตว์คล้ายคลึงกับบุคคลที่อุบัติในชั้นที่ 3 เพียงแต่เวลาที่ใช้ในการสร้างศรัทธาและปลูกโพธิจิตจะนานกว่าแต่ก็ไม่มากนัก อีกทั้งบุคคลที่อุบัติในชั้นที่ 7 จะไม่มีโอกาสได้พบกับพระอมิตาภพุทธเจ้าโดยตรงเหมือนกับบุคคลที่อุบัติในชั้นที่ 3 ทั้งนี้เนื่องจากบุคคลในชั้นที่ 3 คือพวกที่ประกอบกุศลกรรมเล็ก ๆ น้อย ๆ แต่ต่อเนื่องในขณะที่ยังมีชีวิต มีความเชื่อในกฎแห่งกรรม และไม่ติเตียนคำสอนของพุทธศาสนาโดยเฉพาะมหายาน พวกเขามีจิตปรารถนาจะสำเร็จพุทธภูมิตั้งแต่ตอนมีชีวิตอยู่ การเข้าสู่ภูมิธรรมแรกของบุคคลที่เกิดในชั้นที่ 3 จึงเกิดจากเจตนาของพวกเขาที่เลือกเส้นทางหลุดพ้นเองตั้งแต่ยังเป็นชาวโลก ส่วนการเข้าสู่ภูมิธรรมแรกของบุคคลในชั้นที่ 7 เกิดขึ้นหลังจากได้ปฏิบัติและฟังธรรมในสุखाดีแล้ว การตั้งเจตนาของพวกเขาจึงไม่ได้วางอยู่บนเส้นทางที่พวกเขาสามารถเลือกอย่างอื่นได้ เหล่านี้เป็นข้อแตกต่างที่ผู้วิจัยมองเห็น ซึ่งถ้าเราเข้าใจความแตกต่างตรงนี้ นั่นอาจทำให้เรามองเห็นเงื่อนไขของกรรมและการรับผลของกรรมในสุखाดีได้ชัดเจนขึ้น

ต่อมา คนพาลในระดับที่ 3 ชั้นที่ 8 อาศัยกรรมที่ทำให้ใกล้ตาย (อาสันนกรรม) นำไปเกิดยังสุखाดีเช่นกัน แต่จุดต่างที่เป็นลักษณะเฉพาะของกลุ่มนี้คือ อาสันนกรรมของพวกเขาไม่ได้มีกำลังรุนแรงเพราะเป็นการทำความดีในช่วงเวลาสั้น ๆ ผ่านมโนกรรม (คือระลึกถึงพระอมิตาภพุทธเจ้าซึ่งถือเป็นพุทธานุสดีอย่างหนึ่ง) และผ่านวจีกรรม (คือเอ่ยพระนามของพระอมิตาภพุทธเจ้า) อันที่จริงพวกเขาไม่ควรจะได้ไปเกิดที่สุखाดีด้วยซ้ำ แต่โดยอาศัยพุทธานุภาพอันยิ่งใหญ่ของพระพุทธรูปเจ้ากายทิพย์พระองค์นี้ กับอาศัยกำลังจิตอ่อนแรงในช่วงสุดท้ายของชีวิตบุคคลนั้นสร้างดอกบัวนิรมิตเป็นคตินิมิตอารมณ์แก่ภรรยาสันนวิถึ เพื่อนำพาพวกเขาไปเกิดยังสุखाดี การอุบัติที่สุखाดีของพวกเขาดำเนินไปตามนี้

แม้กระนั้น เมื่อพาลชนในระดับที่ 3 ชั้นที่ 8 ได้อุบัติในสุखाดีแล้ว อกุศลวิบากที่หลงเหลืออยู่ก็จะตามเป็นอปราปรียเวทนิยกรรมคือให้ผลได้เรื่อยไปตราบที่พวกเขายังไม่หลุดพ้น พวกเขาจะถูกกักขังอยู่ในดอกบัวนิรมิตนานถึง 6 กัลป์ (ซึ่งเป็นเวลาที่ยาวนานกว่าชีวิตในอเวจีมหานรกที่ชาวพุทธเถรวาทเชื่อว่าจะมีอายุประมาณ 1 อังตรกัลป์¹⁶) จากนั้นดอกบัวจะบานออกเพื่อให้เขาได้รับฟังธรรมจากพระมหาโพธิสัตว์ทั้งสอง

¹⁶ ตามความเชื่อของชาวพุทธที่อิงกับแนวคิดจักรวาลวิทยาของอินเดียโบราณ อายุขัยของมนุษย์สามารถเพิ่มขึ้นหรือลดลงตามวงล้อการเคลื่อนไปของธรรมชาติ ช่วงเวลาที่มนุษย์มีอายุขัยลดลงจะนับจากอายุของมนุษย์ลดลงจาก 1 อสงไขยปีโดยประมาณ (1 อสงไขยปีเท่ากับเลข 1 ตามด้วยเลขศูนย์ 140 ตัว) จนกระทั่งมนุษย์มีอายุ 10 ปี โดยในทุก ๆ 100 ปี อายุของมนุษย์จะ

เมื่อฟังธรรมแล้วพวกเขาก็จะบังเกิดศรัทธาและโพธิจิตปรารถนาจะสำเร็จพุทธภูมิ แต่การปรารถนาพุทธภูมิของพวกเขาก็มิได้เกิดจากเจตนาอันตั้งอยู่บนทางเลือกที่หลากหลาย (ตรียาน) แต่เกิดจากการได้ฟังธรรมของพระโพธิสัตว์ในสุขาเวทียุติตลอดเวลา กุศลทั้งหลายที่บังเกิดกับบุคคลนี้ล้วนตั้งอยู่บนทางสายเดียว (เอกยาน) ที่ไม่ต้องเลือกและไม่สามารถที่จะเลือกได้

คนพาลในระดับที่ 3 ชั้นที่ 9 อาศัยกรรมที่ทำให้ใกล้ตาย (อาสันนกรรม) นำไปเกิดยังสุขาเวทียุติเช่นกัน แต่จุดต่างที่เป็นลักษณะเฉพาะของกลุ่มนี้คือ อกุศลวิบากจากกรรมหนัก (ครุกรรม) รวมทั้งอนันตริยกรรมที่พวกเขาบางคนทำไว้มีกำลังรุนแรงมาก หากจะมีกุศลกรรมใดเข้ามาแทรกให้ผล เป็นกรรมตัดรอนกำลังของอกุศลกรรมหนักนั้น (อุปฆาตกรรม) ซึ่งเถรวาทเชื่อว่าไม่สามารถจะมีได้ กุศลกรรมนั้นจะต้องเชื่อมโยงกับอำนาจจิตจากปณิธานอันยิ่งใหญ่ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่งด้วย (ในกรณีนี้คือพระอมิตาภพุทธเจ้า)

ด้วยเหตุนี้ การเอ่ยพระนามของพระอมิตาภะสิบครั้ง ถือเป็นวิกรรมสุจริตที่มีกำลังอ่อน จำเป็นต้องเกิดขึ้นในเวลาสั้นใจขณะที่มีธนาสนนวิธิเคลื่อนสู่จุดจิตและปฏิสนธิจิตตามลำดับ เพื่อสร้างคตินิมิตให้ปฏิสนธิจิตหวังเป็นอารมณ์ ซึ่งดอกบัวนิรมิตก็คือคตินิมิตอารมณ์ที่ปฏิสนธิจิตยึดเหนี่ยวไว้และนำคนพาลประเภทที่ 9 ไปอุบัติยังสุขาเวทียุติทันที ทว่ากระบวนการเพียงเท่านี้อาจเป็นคำอธิบายที่มีน้ำหนักไม่มากพอ การที่พาลชนขนาดนี้สามารถไปเกิดยังสุขาเวทียุติได้คงต้องอาศัยอำนาจปณิธานของพระอมิตาภพุทธเจ้าร่วมด้วย การเอ่ยพระนามอย่างน้อย 10 ครั้งคงเป็นความพยายามที่จะเชื่อมโยงจิตของพาลชนผู้นั้นในเวลาสั้นใจเข้ากับพุทธานุภาพของพระอมิตาภพุทธเจ้าและได้รับความช่วยเหลือจากพระองค์นั่นเอง

อย่างไรก็ตาม หลังจากพาลชนระดับสุดท้ายได้อุบัติที่สุขาเวทียุติแล้ว พวกเขาจะถูกกักขังอยู่ในดอกบัวนิรมิตยาวนานกว่า 12 มหากัลป์กว่าดอกบัวจะบานออก จากนั้นพวกเขาจะได้รับฟังธรรมจากพระมหาโพธิสัตว์ทั้งสองจนบังเกิดโพธิจิตปรารถนาพุทธภูมิต่อไป ในทำนองเดียวกัน การปรารถนาพุทธภูมิของพวกเขาก็มิได้เกิดจากเจตนาอันตั้งอยู่บนทางเลือกที่หลากหลาย (ตรียาน) แต่เกิดจากเจตนาที่ตั้งอยู่บนทางสายเดียว (เอกยาน) ที่ไม่ต้องเลือกและเลือกไม่ได้เช่นเดียวกับบุคคลในชั้นที่ 7 และ 8 นั่นเอง

กล่าวโดยย่อ สำหรับบุคคลที่ประกอบอกุศลกรรมไว้มากมาย พวกเขาสามารถอุบัติยังสุขาเวทียุติได้โดยมีองค์ประกอบของปัจจัยร่วมกันดังนี้

1. อาศัยอาสันนกรรมคือกรรมที่ทำให้ใกล้สิ้นใจ (ชั้นที่ 7-8) หรือขณะสิ้นใจ (ชั้นที่ 9) เป็นสำคัญ

ลดลง 1 ปี ส่วนช่วงเวลาที่มนุษย์มีอายุเพิ่มขึ้นก็บ่งย้อนกลับจากอายุ 10 ปีไปจนถึง 1 อสงไขยปี ซึ่งในทุก ๆ 100 ปี อายุของมนุษย์จะเพิ่มขึ้นแบบเท่าตัว จาก 10 ปี เป็น 20 ปี 40 ปี 80 ปี 160 ปี ไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งมนุษย์มีอายุ 1 อสงไขยปี จึงเรียกว่าวนครบ 1 รอบ โดย 1 มหากัลป์จะยาวนานประมาณ 256 อันตรกัลป์, ดูรายละเอียดใน *อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก ตอนบุคคลบัญญัติ* (อภิ.ปญจ.อ. -/17/56-57), และในหนังสือ *โลกที่ปณี* (พระพรหมโมลี, 2544, น. 37)

2. อาศัยพุทธานุภาพของพระอมิตาภพุทธเจ้ามาสานกับกำลังจิตของบุคคลสร้างคตินิมิตอารมณ์ (คือ ดอกบัวนิรมิต) ในช่วงมรณาสันนกาล หรือในเวลาที่เกิดเคลื่อนจากมรณาสันนวิถีสู่จิตของภพนี้ และปฏิสนธิจิตของภพใหม่ เป็นกำลังนำไปเกิดยังสุชาติ
3. อุกุศลกรรมยังทำหน้าที่ตามกาลเป็นอุปสรรคปริยเวทนิยกรรม คือให้ผลได้เรื่อยไปตราบที่บุคคลนั้น ยังไม่หลุดพ้น ซึ่งกว่าที่บุคคลระดับที่ 3 ทั้ง 3 ชั้นจะหลุดพ้นในพุทธเกษตรสุชาติได้จะใช้เวลายาวนานไม่อาจประมาณ เพราะพวกเขาจะต้องเข้าสู่เส้นทางของมหายานอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยง (ตามที่ระบุไว้ในคัมภีร์สำคัญเช่น มหาสุชาวัตวิญญูสูตร และอมิตายุทธยานสูตร)
4. เนื่องจากพุทธเกษตรสุชาติเกิดขึ้นจากปณิธานของภิกษุธรรมกรที่ปรารถนาจะช่วยเหลือสัตว์ให้ได้ฝึกจิตในสภาพแวดล้อมอันสุขสบาย ปณิธานหลายข้อของท่านคือขอให้สัตว์ที่ได้อุบัติยังสุชาติ มีความสำเร็จทางจิตและเที่ยงแท้ต่อการหลุดพ้น (ปณิธานข้อที่ 5-11) ทำให้พาลชนที่ขออุบัติยังสุชาติจะต้องฝึกจิตอยู่ที่นั่นจนกว่าจะสำเร็จและเที่ยงแท้ต่อการหลุดพ้นตามปณิธานของพระธรรมกร ซึ่งเป็นอดีตชาติหนึ่งของพระอมิตาภพุทธเจ้านั่นเอง (อ้าง มหาสุชาวัตวิญญูสูตร ใน Inagaki and Stewart (trans.), 2003, p. 13)
5. เนื่องจากคำสอนสุชาติเน้นเรื่องเอกยานหรือทางสายเดียวที่รองรับความสำเร็จทุกระดับ บุคคลไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏอีกแล้ว แลมิต้องแสวงหาทางหลุดพ้นอื่นเช่นสาวกยานหรือปัจเจกพุทธยานเพื่อเดินทางสู่ความพ้นทุกข์ การจะทำให้สำเร็จถึงความเที่ยงแท้ต่อการหลุดพ้นนั้นเกิดขึ้นที่พุทธเกษตรสุชาติเท่านั้น แต่เพราะบุคคลในระดับที่ 3 ไม่เคยมีความรู้เรื่องพุทธศาสนามาก่อน ความเที่ยงแท้ต่อความหลุดพ้นของพวกเขาจึงมีเพียงทางเดียวคือพุทธยาน (หรือมหายาน) ซึ่งเป็นทางที่เข้าถึงแต่สำเร็จยากและใช้เวลายาวนานที่สุด ดังจะเห็นได้ว่าบุคคลระดับที่ 3 ทั้ง 3 ชั้นนั้น ความหลุดพ้นของพวกเขาจะเริ่มต้นที่การเข้าสู่เส้นทางของโพธิสัตว์โดยอัตโนมัติทั้งสิ้น แต่การเข้าสู่เส้นทางสายนี้ไม่ได้เกิดจากการมองเห็นทางเลือกที่หลากหลายอย่างชาวโลก

แม้จะดูเป็นเรื่องง่ายที่บุคคลจะขอเกิดที่สุชาติ แต่การเกิดในสุชาติก็มีเงื่อนไขที่ไม่จำเป็นต้องขัดแย้งกับคำสอนกรรมของพุทธศาสนาเถรวาท กล่าวคือ แม้บุคคลเคยประกอบอกุศลกรรมมากมายนานก็สามารถเกิดและอยู่ในพุทธเกษตรแห่งนี้ได้โดยอาศัยเหตุปัจจัยต่าง ๆ สนับสนุนกัน ได้แก่ กำลังของอาสันนกรรม คตินิมิตอารมณ์ก่อนปฏิสนธิจิต พุทธานุภาพของพระพุทธเจ้า และกำลังแห่งปณิธานจิตอันยิ่งใหญ่ของพระโพธิสัตว์ แม้เส้นทางสายนี้จะเข้าถึง แต่เงื่อนไขของการอยู่ในสุชาติสำหรับผู้ประกอบอกุศลก็คือ ไม่สามารถหลุดพ้นในทางอื่นนอกจากมหายาน (ที่เป็นเอกยานสำหรับชาวสุชาติ)

ถึงแม้พาลชนเหล่านี้จะไม่มีกรรมชดเชยจากอบายภูมิเป็นบทลงโทษ แต่พวกเขาก็จะถูกกักขังไว้ในพื้นที่ของมหายานจากความกรุณาแบบมหายานนั่นเอง มุมมองเรื่องกรรมแบบนี้ต้องอาศัยความเข้าใจที่ละเอียด ลึกซึ้ง และตีความให้รอบด้านกว่าเราจะประจักษ์ได้ว่า แท้จริงนั้นกรรมและการรับผลของกรรมมี

ความซับซ้อน เป็นพุทธวิสัย และอาจไม่ได้แสดงออกมาให้ปุชุนรับรู้ในรูปแบบใดรูปแบบเดียวเท่านั้น การรับผลกระทบแบบสุขาวดีลักษณะนี้มีความยุติธรรม เพราะแม้คนพาลจะสามารถไปเกิดยังสุขาวดีได้ไม่ยาก แต่การอยู่และหลุดพ้นในสภาพที่ตัวเองไม่มีความรู้ ไม่มีชีวิต และไม่มีทางเลือกเลย ทำให้กระแสดิจของคนพาลเหล่านี้จะวนเวียนอยู่กับภพมาของความสุขสบายไปวัน ๆ ซึ่งกว่าจะหลุดพ้นในเส้นทางแบบมหายานได้ พวกเขาอาจต้องใช้เวลามากกว่าชาวโลกนับนอนันตกาลประมาณไม่ได้

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

หากมองเพียงผิวเผิน คำสอนแบบสุขาวดีดูเหมือนว่าจะไม่ได้มีปรัชญาที่ลึกซึ้งแต่อย่างใด อาศัยเพียงการภาวนาและระลึกถึงพระอมิตาภพุทธเจ้าเป็นหลัก เป็นคำสอนที่ปฏิบัติง่ายและไม่ซับซ้อน จึงทำให้มีผู้ที่ศรัทธานับถือเป็นจำนวนมาก สุขาวดีเป็นหนึ่งในไม่กี่นิกายของพุทธศาสนาฝ่ายมหายานที่มีผู้นับถืออย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ไม่สูญหายไปเหมือนพุทธศาสนาหลายนิกายและสำนักที่มีเนื้อหาเป็นปรัชญายากเกินไป ผู้ที่ถือปฏิบัติตามคำสอนสุขาวดีไม่จำเป็นต้องรอบรู้ด้านปรัชญาศาสนา ทำน้อยแต่ได้ผลมาก เพียงภาวนาพระนามของพระอมิตาภะไม่กี่เพลากลับมีอานิสงส์มหาศาล เพราะสามารถนำพากระแสดิจของบุคคลไปเกิดยังพุทธเกษตรที่มีสภาพแวดล้อมงดงามประณีตราวรสรวรสวรรค์ ทั้งยังมีโอกาสได้เฝ้าพระพุทธรูปกับพระโพธิสัตว์เพื่อฟังพระสัทธรรมเทศนา กระแสของวิบากอกุศลกรรมเปลี่ยนแปลงได้จากกำลังของกุศลกรรมในช่วงขณะใกล้สิ้นใจเท่านั้น

เมื่อศึกษาเทียบเคียงคำสอนสุขาวดีกับคำสอนเรื่องกรรม 12 ของฝ่ายเถรวาท เราพบว่า การภาวนาพระนามของพระอมิตาภะสามารถสงเคราะห์ในอนุสติ คือพุทธานุสติ ซึ่งเป็นหนึ่งในอามรณกรรมฐาน ทำให้จิตจดจ่ออยู่กับพระพุทธรูป ไม่กวัดแกว่งไปในอามรณแห่งอกุศล เมื่อจิตดำรงในกุศลธรรมแม้เพียงช่วงสั้น ๆ ของชีวิตขณะสุดท้าย มโนกรรมและวจีกรรมย่อมเป็นกรรมฝ่ายกุศลที่มีอำนาจตัดรอนอกุศลกรรมได้ไม่มากนักน้อย การเพ่งจิตเฝ้าพระนามสามารถทำหน้าที่เป็น *ชนกรรม* โดยอาศัยกรรมนิมิต กรรมนิมิตอามรณ หรือคตินิมิต อามรณอย่างใดอย่างหนึ่ง บางกรณีสามารถส่งผลเป็น *อุปถัมภ์กรรม* สนับสนุนให้ได้อยู่ในสภาพแวดล้อมที่งดงามและได้ฟังเทศนาจากพระพุทธรูปและพระโพธิสัตว์ สามารถเป็น *อุปปีฬกรรม* บีบคั้นอกุศลวิบากให้อ่อนกำลังลงชั่วคราวเพื่ออุปถัมภ์สุขาวดีก่อน และบางกรณีก็สามารถเป็น *อุปฆาตกรรมฝ่ายกุศล* ทำหน้าที่ตัดรอนอกุศลกรรมบางอย่างให้เป็น *อโหสิกรรม* ได้ด้วย

เมื่อพิจารณาโดยกาล การเพ่งจิตเฝ้าพระนามสามารถเป็น *อุปปีชชเวทนีกรรม* คือให้ผลในภพชาติต่อไปทันที เมื่อพิจารณาโดยกำลัง การเพ่งจิตเฝ้าพระนามที่ทำต่อเนื่องสามารถเป็น *พหุกรรม* และ *ครุกรรม* ทำให้บังเกิดผลคือนำไปปฏิสนธิยังสุขาวดีได้ก่อนกรรมอื่น เพราะการภาวนาพระนามของพระอมิตาภพุทธเจ้าอยู่เป็นนิจสามารถชั้ย้อมจิตให้เกิดกุศลวิบากได้ง่าย ข้อสำคัญที่สุดคือวิธีการแบบสุขาวดีเน้นการทำ *อวสันกรรม* ในช่วงวิถิจิตสุดท้ายของชีวิต โดยการภาวนาพระนามช่วยให้จิตในมรณาสันนกาลเป็นกุศลจนสามารถสร้างกรรมนิมิตอามรณหรือคตินิมิตอามรณ (ผ่านภาพดอกบัวนิรมิต) ให้แก่มรณาสันนวิถิจิต จุติจิต และต่อเนื่องถึงปฏิสนธิจิตเพื่อนำกระแสดิจนั้นไปอุปถัมภ์สุขาวดี

สำหรับคำอธิบายสภาพจิตและสภาพชีวิตของผู้ไปเกิดในสุขาวัตตั้งแต่ชั้นที่ 1-6 (ระดับที่ 1 และ 2) เราสามารถอ้างอิงโดยโยงกับคำอธิบายกรรม 12 ประเภทต่าง ๆ ของฝ่ายเถรวาทได้อย่างสอดคล้องกัน สำหรับคำอธิบายสภาพจิตและสภาพชีวิตของผู้ไปเกิดในสุขาวัตตั้งแต่ชั้นที่ 7-9 (ระดับที่ 3) เราก็ก็นสามารถอธิบายการเกิดในสุขาวัตด้วยคำศัพท์ของเถรวาท แต่จุดเน้นของกรรม 12 จะอยู่ที่ประเภทของอาสันนกรรม (หรือกรรมที่ทำให้โล่งสันใจ) เป็นหลัก และต้องเชื่อมคำสอนอภิธรรมเรื่องมรณาสันนิเวชิต จุตติจิต ปฏิสนธิจิต และอารมณ์ของจิตโดยเฉพาะคตินิมิตอารมณ์เข้ามาในคำอธิบายด้วย เราจึงจะเห็นภาพของกรรมและการรับผลในสุขาวัตได้อย่างชัดเจน

แม้บางจุดจะยังเป็นประเด็นปัญหาว่าเถรวาทจะยอมรับได้หรือไม่ เช่น ผู้ที่ประกอบอนันตริยกรรมไว้จะสามารถพบเจอกัลยาณมิตรหรือตั้งจิตแน่วแน่ไปในทางกุศลตอนโล่งสันใจได้อย่างไร หรือกุศลกรรมที่ทำให้เพียงเล็กน้อยในช่วงมรณาสันนกาลจะทำให้หน้าหนักกรรมเปลี่ยนแปรอย่างฉับพลันได้เช่นไร แต่เมื่อมีความเป็นไปได้ของคำอธิบายแม้เพียงนิดน้อย คำสอนสุขาวัตก็ได้ใช้ความเป็นไปได้นั้นสร้างศรัทธาและความหวังให้บังเกิดแก่สาธุชนตลอดมาในประวัติศาสตร์ การได้ปฏิบัติยังสุขาวัตมีจุดเริ่มต้นที่ง่ายตาย บุคคลทุกประเภทสามารถเข้าสู่เส้นทางนี้ได้อย่างเสมอภาคกัน เราทั้งหลายสามารถไปเกิดยังสุขาวัตได้โดยไม่ต้องใช้เงินหรือวัตถุเบิกทางใดเลย แค่ตั้งจิตระลึกและเอ่ยวาจาพระนามของพระอมิตาภพุทธเจ้าเท่านั้น จะเริ่มต้นทำเมื่อใดก็ได้ จะเริ่มสวดพระนามเมื่อเราแก่ชราหรือโล่งสันใจก็ได้รับโอกาสเช่นกัน การให้ออกาสบุคคลปฏิบัติในพุทธเกษตรอย่างเท่าเทียมกันเช่นนี้ถือเป็นอุบายธรรมที่ชาญฉลาดยิ่งของคณาจารย์สุขาวัต

อย่างไรก็ตาม แม้ทางเข้าสำหรับการไปเกิดยังสุขาวัตจะเปิดกว้างไร้ขีดจำกัด แต่สภาพชีวิตของบุคคลที่ได้ไปอุบัติแล้วก็มีความแตกต่างกันตามน้ำหนักแห่งกรรมที่สั่งสมไว้ในจิตของพวกเขาเอง ข้อดีของคำสอนสุขาวัตคือเข้าถึงง่ายในตอนแรก แต่ข้อดีเหล่านั้นก็ทำให้เกิดข้อจำกัดที่ทำให้การเลือกไปสุขาวัตอาจไม่เหมาะสมกับจริตของมนุษย์จำนวนไม่น้อย กล่าวคือ เมื่อบุคคลใดบุคคลหนึ่งเลือกที่จะหลุดพ้นในสุขาวัต นั้นหมายความว่าบุคคลนั้นได้ยอมรับที่จะปฏิบัติขัดเกลากิจอยู่บนเส้นทางสายเดียวคือเอกยาน ไม่ต้องผจญภัยในสังสารวัฏหรือเวียนว่ายตายเกิดใน 31 ภพภูมิอีกต่อไปแล้ว แม้สุขาวัตจะเปิดช่องให้บุคคลที่มีจริตทางสาวกยานได้หลุดพ้นเป็นพระอรหันต์ได้ด้วย (ระดับที่ 2 ชั้นที่ 4-6) แต่การหลุดพ้นเป็นพระอรหันต์ก็จะเกิดขึ้นที่สุขาวัตเช่นกัน ส่วนบุคคลที่ไม่ได้ต้องการไปอยู่สุขาวัตแต่แรก แต่ได้ไปอุบัติเพราะการช่วยเหลือของกัลยาณมิตรโดยอาศัยพุทธานุภาพของพระอมิตาภพุทธเจ้า พวกเขาเหล่านี้มีทางออกเพียงทางเดียวคือจะหลุดพ้นผ่านเส้นทางของการเป็นโพธิสัตว์อันแสนยาวนานเท่านั้น

เส้นทางชีวิตที่เริ่มต้นจากการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏสูง ๆ ต่ำ ๆ จนถึงนิพพาน กับเส้นทางชีวิตที่เริ่มต้นตั้งแต่การอุบัติในสุขาวัตจนถึงการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่งในอนาคต ระยะเวลาที่ต้องใช้ในการฝึกฝนจิตจะแตกต่างกันมาก ตรงนี้ทำให้คำสอนกรรมและการรับผลของกรรมแบบสุขาวัตมีความยุติธรรม แต่เป็นความยุติธรรมในแบบที่ชาวพุทธเถรวาทอาจไม่คุ้นเคย หากในอนาคตมีการทำวิจัยเพิ่มเติมถึงประมาณการแห่งช่วงเวลาที่คุณคนระดับล่างจะต้องใช้เพื่อฝึกฝนจิตของเขาในสุขาวัตแล้ว เราอาจจะเข้าใจว่ากรรมและการรับผลแห่งกรรมแบบสุขาวัตนั้นมีความเป็นธรรมยิ่งกว่าที่เราเคยคาดคิดไว้ก็

เป็นได้ อีกทั้งสิ่งที่คุณเหมือนง่ายและรู้ได้โดยไม่ต้องใช้สติปัญญาในตอนแรก กลับเป็นสิ่งที่จะต้องตระหนักรู้ให้แจ่มแจ้งด้วยสติปัญญาในระดับสูงสุดในตอนท้ายเท่านั้น การใช้อุบายธรรมแบบสุขาวัตีเป็นหัวข้อที่ทำวิจัยต่อยอดหรือเปรียบเทียบได้อยู่เสมอ

การระลึกถึงพระพุทธเจ้าเป็นอารมณ์จัดเป็นพุทธานุสติ ช่วยให้จิตปราศจากมลทินซึ่งสัมพันธ์กับโลกแห่งปรากฏการณ์ด้วย กล่าวคือ เมื่อจิตบริสุทธิ์ โลกธาตุก็ย่อมบริสุทธิ์ด้วย แม้บทความวิจัยชิ้นนี้จะศึกษาเรื่องกรรมในคำสอนสุขาวัตีเทียบเคียงกับคำสอนเรื่องกรรม 12 ของพุทธศาสนาเถรวาท แต่ยังมีประเด็นต่อเนื่องน่าศึกษาเกี่ยวกับการดำรงอยู่ของพุทธเกษตรว่าเป็นอย่างไร พุทธเกษตรเช่นสุขาวัตีมีอยู่จริงหรือไม่ หรือมีอยู่ในฐานะเป็นสภาวะทางจิตแบบต่าง ๆ ของบุคคลที่กำลังสร้างโลกเสมือนให้แก่ตนเองเชื่อมโยงกับโลกของพระพุทธเจ้าหรือไม่

ซึ่งตามคำสอนของเถรวาทนั้น แม้มีขณะจิตที่ทำหน้าที่เป็นปฏิสนธิจิตนำสู่ภพภูมิใหม่ก็จริง แต่ก็ไม่มี การกล่าวถึงวิสุทธิภูมิหลังกำเนิดใหม่แต่อย่างใด จึงยังมีประเด็นให้วิเคราะห์ต่อว่าพุทธเกษตรเช่นสุขาวัตินั้นมีอยู่จริงอย่างไร เป็นเรื่องของจิตจำลองขึ้นใช่หรือไม่ ถ้าสุขาวัตี (ในการตีความแบบภาษาธรรม) สื่อถึงจิตแบบต่าง ๆ ที่กำลังได้รับการกลั่นกรองให้บริสุทธิ์ยิ่งขึ้น นั่นอาจทำให้คำสอนสุขาวัตีมีเนื้อหาใกล้เคียงกับคำสอน อภิธรรมของชาวพุทธเถรวาทและสนับสนุนคำสอนจิตเท่านั้น (the Mind-Only) ของพุทธศาสนamahayana นิกายโยคจาละ รายละเอียดของความเข้ากันได้ในทางเนื้อหาคำสอนเหล่านี้ ก็เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่เราสามารถทำวิจัยต่อยอดได้อีกมากมาย

เอกสารอ้างอิง

- จักเรศ อธิรัตน์. (2550). กรรมที่ทำตามหน้าที่มีวิบากหรือไม่. *วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, 14(1), 8-35.
- ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์. (2526). *ประเทศจีนกับพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน*. มหามกุฏราชวิทยาลัย. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๕*. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๖*. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๒๒*. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๓๗*. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2560). *อรรถกถาภาษาไทย พระอภิธรรมปิฎก ปัญจปกรณ์*. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต). (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 16). บริษัท เอส.อาร์.พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต). (2553). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์* (พิมพ์ครั้งที่ 15). โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด.
- พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร). (2544). *โลกที่ปณี* (ไม่ปรากฏครั้งที่พิมพ์). ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์.
- พระวิศวกัทร เขียวเกี้ยว (แปล). (2551). *มหาสุมหาวดีวายุหสูตร*. Amitabha Buddhist Association (Thailand).
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2555). *วิสุทธิมรรค แปล ภาค 2 ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2543). *วิสุทธิมรรค แปล ภาค 3 ตอนจบ ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย*. มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา. (2567). *กรรม ๑๒*.
<https://www.dhammadhome.com/audio/topic/2341>.

มูลนิธิศึกษาและเผยแพร่พระพุทธศาสนา. (2567). *กรรมนิมิต กรรมอารมณ์ คตินิมิตคืออะไร*.

<https://www.dhammadhome.com/audio/topic/4686>.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๖*.

บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์.

สมภาร พรหมทา. (2534). *พุทธศาสนมหายาน*. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สุมาลี มหณรงค์ชัย. (2546). *พุทธศาสนมหายาน*. ศยาม.

สุมาลี มหณรงค์ชัย. (2550). *มหายาน ภาษาคน – ภาษาธรรม*. อมรินทร์.

สุมาลี มหณรงค์ชัย. (2565). “เจตนา” และ “กรรม” ในพุทธศาสนาเถรวาท. *วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, 29(3), 1-28.

สุมาลี มหณรงค์ชัย และ ณิชฎิณ มณีรัตน์. (2567). ความหมายสองนัยของ “อโหสิกรรม.”

วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 31(2), 120-153.

เสถียร โพธิ์นันทะ. (2522). *ปรัชญามหายาน*. บรรณาการ.

เสถียร โพธิ์นันทะ. (2541). *ปรัชญามหายาน*. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

84000 พระธรรมชั้นตรี. (2549). *อรรถกถานิทานสูตรที่ ๔*.

<https://84000.org/tipitaka/attha/attha.php?b=20&i=473>.

Chappell, D. W. (1978). Chinese Buddhist Interpretations of the Pure Lands. In Saso, M. and Chappell, D. W. (eds.), *Buddhist and Taoist Studies I*. The University Press Of Hawaii.

Inagaki, H., & Stewart, H. (translators). (2003). *The Three Pure Land Sutras*.

Numata Center for Buddhist Translation and Research.

Mueller, F. M. (translator). (n.d.). *The Larger Sukhavativyuha Sutra (The Sutra on the Buddha Of Eternal Life)*. Richard St. Clair (ed.). <https://huntingtonarchive.org/resources/downloads/sutras/04amitabhaPureland/SV%20Long.doc.pdf>

Walker, J. (translator). (2021). *The Infinite Life Sutra*. <https://www.pure-land-buddhism.com/pure-land-sutras>.